

CZEGO I JAK
BĘDZIEMY SIĘ UCZYĆ?

BLANDYNA
ZAJDLER

PROGRAM NAUCZANIA GEOGRAFII dla III etapu edukacyjnego w zakresie rozszerzonym

opracowany w ramach projektu

„Tworzenie programów nauczania oraz scenariuszy lekcji i zajęć wchodzących w skład zestawów narzędzi edukacyjnych wspierających proces kształcenia ogólnego w zakresie kompetencji kluczowych uczniów niezbędnych do poruszania się na rynku pracy”

dofinansowanego ze środków Funduszy Europejskich w ramach Programu Operacyjnego Wiedza Edukacja Rozwój, 2.10 Wysoka jakość systemu oświaty

Warszawa 2019

Redakcja merytoryczna – Anna Kasperska-Gochna
Recenzja merytoryczna – Alicja Węsierska-Kwiecień
Agnieszka Stanuszkiewicz
Katarzyna Szczepkowska-Szczęśniak
dr Beata Rola

Redakcja językowa i korekta – Altix

Projekt graficzny i projekt okładki – Altix

Skład i redakcja techniczna – Altix

Warszawa 2019

Ośrodek Rozwoju Edukacji
Aleje Ujazdowskie 28
00-478 Warszawa
www.ore.edu.pl

Publikacja jest rozpowszechniana na zasadach wolnej licencji Creative Commons –
Użycie niekomercyjne 4.0 Polska (CC-BY-NC).
<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.pl>

SPIS TREŚCI

I. Wstęp	4
II. Cele kształcenia ogólnego dla zakresu rozszerzonego	10
Wiedza geograficzna	10
Umiejętności i stosowanie wiedzy w praktyce.....	10
Kształtowanie postaw	11
III. Treści nauczania i przewidywane osiągnięcia	12
IV. Wskazówki metodyczne (zakres rozszerzony i podstawowy w klasach I–III lub I–II)	14
V. Kontrola i ocena osiągnięć ucznia.....	18
VI. Ewaluacja programu	22
VII. Realizacja programu według klas i działów podstawy programowej.....	25
Aranżacja przestrzeni dydaktycznej	25
Niezbędne materiały i pomoce do realizacji wszystkich bloków tematycznych.....	26
VIII. Polecana literatura	58

*Uczniowie będą chcieli się uczyć
najwięcej i najbardziej wszechstronnie,
jeśli za sensowne uznają wszystko, czego mają się uczyć.*

Jerry Brophy

I. WSTĘP

Na etapie rozszerzenia geografii w szkole ponadpodstawowej ważne jest wybranie takiego sposobu kształcenia, który wskaże uczniowi, jak szerzej i głębiej poznawać otaczający go świat oraz odpowiednio przygotuje go do matury. Andrzej Bratkowski (1974, Poznań, *Elementy prakseologii, cybernetyki i teorii informacji i podejmowania decyzji*) w swojej pracy opisuje sposoby kształcenia geograficznego w szkole wskazując, że nauczyciel powinien tak zaciekać młodego człowieka, aby sam wyrażał gotowość do udziału w życiu społecznym, orientował się w przestrzeni geograficznej i równocześnie czuł odpowiedzialność za środowisko, w którym żyje. Nauczyciel powinien tak organizować proces kształcenia, aby móc zbudować u uczniów postawy aktywnego i świadomego uczestnictwa w procesie nauczania – uczenia się. Jest to szczególnie ważne w odniesieniu do uczniów, u których nauczyciel zauważył trudności w uczeniu się uczniów z różnymi dysfunkcjami, a także dla uczniów uzdolnionych i szczególnie zainteresowanych geografią. Badania wykazały, że na stosunek ucznia do przedmiotu ma wpływ nastawienie emocjonalne, doświadczenia i zaangażowanie w proces dydaktyczny rodziców, a czasami też starszego rodzeństwa. Jednym z celów nauczycieli realizujących program nauczania geografii jest nie tylko wzbudzenie w uczniach zainteresowania przedmiotem, ale ukazanie ich praktycznego zastosowania w wykonywaniu w przyszłości wybranego zawodu. Warto zatem pracować tak, by lekcje były nie tylko interesujące ale pozwalały wszystkim uczniom zaspokoić naturalną ciekawość, by zachęcały ich do aktywnego uczestnictwa w dalszej edukacji. W niniejszym programie indywidualizacja pracy z uczniami została uwzględniona w trzech obszarach – poprzez dobór treści kształcenia, procedury osiągania celów oraz ocenianie.

Dlatego tak ważne jest konstruktywistyczne podejście do kształcenia na lekcjach geografii. Konstruktywizm zakłada, że zdobywanie wiedzy jest procesem, podczas którego jest ona aktywnie tworzona. Podstawa teoretyczna konstruktywizmu zamieszczona jest w pracach: J. Piageta, L. Wygotskiego, J. S. Brunera, opisana przez Stanisława Dylaka (2015 r., *Konstruktywizm jako obiecująca perspektywa kształcenia nauczycieli*, www.cen.uni.wroc.pl, Pdf). Opisał on tam założenia J. Piageta wskazując, że nauczyciel tworzy sytuacje edukacyjne inspirujące ucznia do samodzielnego poszukiwania rozwiązań tak, aby uczeń miał możliwość decydowania o wyborze konkretnej aktywności. Wskazał tam również, że należy każdorazowo stworzyć taką

sytuację na lekcji, w której uczeń widzi cel i sens podejmowanych działań, a także potrafi dostrzec przydatność nabytych umiejętności, np. w życiu codziennym. Założeniem programu wynikającego z zapisów podstawy programowej jest informacja, że uczeń ma nabywać nową wiedzę w wyniku twórczego i samodzielnego dochodzenia do niej, ma poszukiwać i odkrywać, jednocześnie będąc aktywnym na lekcji. Dlatego aktywność ucznia powinna być w sposób właściwy inspirowana przez nauczyciela poprzez optymalną konstrukcję programu i wskazanie odpowiednich metod nauczania. Wydaje się, że takie możliwości pracy z uczniem stwarza modułowa konstrukcja prezentowanego programu nauczania geografii i stosowanie aktywizujących metod pracy na lekcjach, między innymi mapowanie pojęć czy drzewo decyzyjne. Podczas pracy tymi metodami uczeń sam wyjaśnia pojęcia, klasyfikuje, planuje.

Kolejny twórca konstruktywizmu – L. Wygotski twierdzi, że rozwój umysłowy człowieka to proces społeczny. Podobne uwagi zamieścił Richard Arends w swojej publikacji (1998 r., WSiP, *Uczymy się nauczać*); wykazuje on, że dzięki uczestnictwu w społecznych działaniach uczeń rozwija się, zwłaszcza przy zastosowaniu metody projektu i WebQuestu oraz pracy w grupie.

J. S. Bruner w swoich publikacjach twierdzi, podobnie jak L. Wygotski, że zdobywanie wiedzy zależne jest od przekazanych kulturowo doświadczeń, stąd zdecydowanie uzasadnionym jest położenie akcentu na samodzielną pracę w grupie.

Koncepcja programu dla etapu III napisana jest w oparciu o następujące dokumenty:

1. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 30 stycznia 2018 r. w sprawie podstawy programowej kształcenia ogólnego dla liceum ogólnokształcącego, technikum oraz branżowej szkoły II stopnia w Dzienniku Ustaw z 2018 r., poz. 467.
2. Zalecenia Rady Unii Europejskiej z dnia 22 maja 2018 r. w sprawie kompetencji kluczowych w procesie uczenia się przez całe życie, DU UEC 189 z dnia 4 czerwca 2018 r. (wydanie polskie).
3. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 28 marca 2017 r. w sprawie ramowych planów nauczania dla publicznych szkół (Dz.U. 2017 poz. 703).

Niniejszy program geografii przeznaczony jest dla uczniów szkół ponadpodstawowych na poziomie rozszerzonym. W Podstawie programowej przyjęto czas realizacji treści na rozszerzenie geografii w klasach I – IV, w wymiarze: I – 1 godz.; II – 1 godz.; III – 2 godz., IV – 2 godz., z tym, że uczniowie w klasach I i III realizują równolegle zakres podstawowy, czyli „podstawę” i „rozszerzenie” (patrz program w zakresie podstawowym). Można też przyjąć inny układ, np.: w klasach pierwszej i drugiej po dwie godziny programu podstawowego. Uczniowie po realizacji treści geograficznych z zakresu podstawowego, mogą następnie wybrać rozszerzenie

z geografii: w klasie III – 4 godz., a w klasie IV – 2 godz. Będzie to wtedy innowacja programowa zatwierdzona przez dyrektora i radę pedagogiczną. W technikum nauczyciel realizuje treści od działu XVII do XXIII. Chcę zaproponować innowację programową, które będzie polegała na integracji nauczania wokół bloków problemowych – tematycznych. Nauczanie w tych blokach powinno polegać na utworzeniu zespołów problemowych w danej klasie. Nauczyciel ma zaproponowane problemy, które mogą być tematem lekcji. Nauczyciel może jeden temat realizować, np. na 2 jednostkach lekcyjnych, jeśli uzna to za stosowne w danej klasie. Sugerujemy także nawiązanie współpracy z innymi instytucjami edukacyjnymi, takimi jak np. Centrum Nauki Kopernik, Główny Urząd Statystyczny, uczelnie wyższe, dyrekcje parków narodowych czy krajobrazowych. Minister Edukacji w rozporządzeniu o podstawie programowej zdecydowanie podkreśla, że na lekcjach geografii nauczyciel ma za zadanie wyposażyć uczniów w solidny fundament wiedzy geograficznej, nie tylko w klasie, ale podczas zajęć terenowych, oraz dobrze przygotować ucznia do matury z geografii. Układ treści programowych jest spiralny, dlatego ucząc geografii należy stale odwoływać się do wiedzy i umiejętności nabytych przez ucznia na wcześniejszych etapach kształcenia. W rozporządzeniu precyzyjnie określony jest zakres celów, treści kształcenia oraz umiejętności i postawy, które są obowiązkowe i fundamentalne dla programów nauczania (Dziennik Ustaw z 2018 r.). Zgodnie z zaleceniem MEN, niniejszy program nauczania geografii z zakresu rozszerzonego pokazuje związki i zależności pomiędzy geografią i różnymi innymi dziedzinami wiedzy (np. językiem angielskim, informatyką, matematyką, historią, biologią, a nawet fizyką i chemią). Umożliwia wykorzystanie nowoczesnych technologii przy realizacji treści nauczania objętych podstawą programową. Ponadto dzięki zastosowaniu właściwych metod i form pracy z uczniem, pozwala na indywidualizację (biorąc pod uwagę SPE) i daje szansę dostosowania go, np. do możliwości ucznia zdolnego*. Stąd niezwykle ważne elementy programu, a więc zarówno treści, jak i proponowane formy i metody pracy z uczniem, są omówione z uwzględnieniem szeroko rozumianej aktywności badawczej. Jest to wyraźnie zapisane w Podstawie programowej – stosowanie wiedzy w praktyce, np. zapis II... *Stawianie pytań, formułowanie i weryfikacja hipotez oraz proponowanie rozwiązań problemów dotyczących środowiska geograficznego*. Praca z uczniem zdolnym, tudzież propozycje sposobów oceniania zostały oparte na sugestiach A.E. Sękowskiego (2005, PWN Warszawa, *Psychologia zdolności. Współczesne kierunki badań*), który wskazuje w swojej pracy na integrację treści i ich realizację. Pozwalają one na określenie sylwetki przyszłego absolwenta szkoły, funkcjonującego w dobie współczesnej cywilizacji, w oparciu o dobrze wykształcone kompetencje kluczowe oraz wszelkie inne umiejętności niezbędne do funkcjonowania w świecie technologii cyfrowej i sprawnego poruszania się na rynku pracy. W związku z powyższym, istotnym założeniem i wyróżnikiem tego programu nauczania geografii w zakresie rozszerzonym jest postawienie na:

A. Kształtowanie wszystkich kompetencji kluczowych zalecanych przez Parlament Europejski, w tym komunikowanie się w językach nowożytnych; i tak np. w niniejszym programie wymagane jest, by przy każdej lekcji geografii uczniów potrafił zaprezentować minimum 5 wiadomości, bądź związanych z tematem umiejętności posługiwania się językiem angielskim (kompetencje językowe określone będą szczegółowo w scenariuszu lekcji).

B. Samodzielne zdobywanie wiedzy i umiejętności, w szczególności poprzez prowadzenie zajęć w terenie – zwłaszcza tych, które dotyczą poznawania własnego regionu i wdrażane będą przy realizacji tematów działu XVI podstawy programowej. *Elementy przestrzeni geograficznej i relacje między nimi we własnym regionie* – badania i obserwacje terenowe (określone w scenariuszach lekcji w terenie).

C. Racjonalne gospodarowanie w środowisku geograficznym zgodnie z zadaniami zrównoważonego rozwoju, uwrażliwienie na wartość i znaczenie cennych obiektów przyrodniczych i kulturowych, należących do dziedzictwa lokalnego, regionalnego, narodowego i ponadnarodowego.

Do najważniejszych kluczowych umiejętności zdobywanych przez ucznia w trakcie kształcenia ogólnego na III etapie edukacyjnym należą umiejętności:

- 1) **rozumienia**, tworzenia informacji, wykorzystywania i refleksyjnego przetwarzania tekstów, w tym tekstów kultury, prowadzące do osiągnięcia własnych celów, rozwoju osobowego oraz aktywnego uczestnictwa w życiu społeczeństwa;
- 2) **myślenia matematycznego** – umiejętność wykorzystania narzędzi matematyki w życiu codziennym oraz formułowania sądów opartych na rozumowaniu matematycznym;
- 3) **myślenia naukowego** – umiejętność wykorzystania wiedzy o charakterze naukowym do identyfikowania i rozwiązywania problemów, a także formułowania wniosków opartych na obserwacjach empirycznych dotyczących przyrody i społeczeństwa;
- 4) **komunikowania się** w języku ojczystym i w językach obcych, zarówno w mowie, jak i w piśmie, sprawnego posługiwania się nowoczesnymi technologiami informacyjno-komunikacyjnymi, wyszukiwania, selekcjonowania i krytycznej analizy informacji, teorii i praktyki, wykorzystania posiadanych wiadomości podczas wykonywania zadań i rozwiązywania problemów, rozpoznawania własnych potrzeb edukacyjnych oraz uczenia się pracy zespołowej.

Koncepcja programu została oparta na wskazaniu możliwości kształtowania u ucznia twórczego, samodzielnego geograficznego myślenia poprzez obserwacje, zajęcia terenowe i różnorodne metody kształcenia geograficznego. Podczas zajęć w terenie

można również wprowadzać metody aktywizujące, problemowe, służące zarówno możliwości stosowania indywidualizacji pracy, jak i dominującej podczas tych lekcji formie pracy grupowej, zgodnej z zasadą konstruktywizmu, ważnej w pracy z uczniem ze SPE. Uczeń prowadzi obserwacje i różnorodne badania paranaukowe, poznaje otaczające go środowisko i nabywa umiejętności kluczowe, podobnie jak na II etapie, ale na wyższym poziomie. Podstawową grupą umiejętności rozwijanych u uczniów w szkole ponadpodstawowej jest gromadzenie i analizowanie zebranych materiałów źródłowych do lekcji z wykorzystaniem technologii cyfrowej przez ich opracowanie we współpracy w grupie i prezentacja wniosków (kompetencje społeczne, cyfrowe). Dlatego odpowiednią wagę należy przyłożyć do cyklu zajęć w terenie, w stosunkowo łatwo dostępnym własnym regionie (*patrz Podstawa programowa, Dział XVI*).

Zajęcia w terenie – może to być wyjazd do najbliższego lub wybranego parku krajobrazowego, bo właśnie tam najlepiej można zaobserwować wdrażanie zasad zrównoważonego rozwoju i przeprowadzić różnorodne badania. Odpowiednio zaplanowane zajęcia w terenie, tematycznie i czasowo, w oparciu o przygotowane instrukcje, zadania i formy pracy zespołowej (może to być zarówno praca w grupach, jak i w parach) są szczególnie istotne w indywidualizacji procesu kształcenia (praca z uczniem ze SPE), rozwijają bowiem spostrzegawczość i pomagają w integracji podczas pracy zespołowej. Program nauczania geografii w zakresie podstawowym na III etapie edukacyjnym opiera się na założeniu, że uczeń poznaje na lekcjach geografii zagadnienia społeczne, gospodarcze oraz problemy środowiska przyrodniczego współczesnego świata w ujęciu regionalnym i globalnym, a w zakresie rozszerzonym – treści kształcenia i wymagania odnoszą się do aktualnych przemian w gospodarce światowej w poszczególnych sektorach, określanych jako „megatrendy”. Warto podkreślić istotę wprowadzenia do podstawy programowej w zakresie rozszerzonym Polskiej Klasyfikacji Działalności, gdyż od ponad 20 lat dostępne dane, nie tylko dla przemysłu, ale także rolnictwa i usług, są prezentowane głównie w tej klasyfikacji (najczęściej na poziomie sekcji i działów). Z tego powodu należy unikać utrwalania nazewnictwa wynikającego ze starej Klasyfikacji Gospodarki Narodowej (podział na gałęzie i branże). Na podkreślenie zasługuje fakt, że w tej klasyfikacji dział odnoszący się do przemysłu obejmuje także budownictwo, gdyż sektor ten ma duże znaczenie w przyspieszaniu rozwoju innych działów gospodarki, a realizacja inwestycji budowlanych często stanowi konflikt w odniesieniu do środowiska geograficznego. W zakresie rozszerzonym, oprócz wymagań dotyczących związków pomiędzy elementami środowiska geograficznego na wybranych obszarach Polski, dobranych według kryterium morfologicznego, przewidziano wymagania, które odnoszą się do całkowicie nowych zagadnień na tym etapie edukacji geograficznej. Chodzi tu m.in. o zróżnicowanie krajobrazowe Polski, zróżnicowanie społeczno-kulturowe naszego kraju oraz dział przewidziany do realizacji w terenie dotyczący relacji między elementami

środowiska geograficznego we własnym regionie. Treści dotyczące wybranych zagadnień politycznych, społecznych i gospodarczych współczesnego świata zapisano w ujęciu problemowym. Taki zapis treści wymaga od ucznia umiejętności dostrzegania powiązań w środowisku geograficznym, przeprowadzania analiz porównawczych, tworzenia propozycji działań i zajmowania stanowiska wobec trudnych problemów. Należy uzmysłowić uczniowi, jak ważna jest aktualna wiedza, a niezbędne wiadomości można pozyskać między innymi z przeczytanej prasy, zarówno politycznej, jak i gospodarczej oraz z portali Internetowych. Zakładamy, że uczeń na III etapie edukacji, podczas realizowania nowych treści na lekcjach geografii w szkole ponadpodstawowej, potrafi wykorzystać wiedzę wyniesioną ze szkoły podstawowej, należy mu jednak wskazać, które wiadomości i umiejętności są szczególnie ważne na danej lekcji. Nauczyciel może rozszerzyć zakres treści zawartych w podstawie programowej o zagadnienia, które uzna za niezbędne dla wyjaśnienia aktualnych procesów globalnych. Da to możliwość wykazania się aktywnością na lekcji uczniom zainteresowanym geografią, np. zagadnieniami gospodarczymi lub politycznymi, a tym samym stworzy możliwość podniesienia ocen częściowych. Każdorazowo wybór i układ omawianych tematów oraz metod powinien być odpowiednio dostosowany do potrzeb i możliwości wszystkich uczniów – zdolnych, przeciętnych oraz słabszych, tak by jednakowo angażował w proces lekcyjny cały zespół klasowy. Właściwa organizacja procesu lekcyjnego, odpowiednie formy i metody pracy, w tym zajęcia w terenie to stwarzanie okazji do zaciekawienia geografią, światem i rządzącymi w nim procesami, do kształtowania odpowiedzialnych postaw społecznych za otaczające środowisko i przekonania o konieczności przestrzegania praw przyrody tudzież zasad zrównoważonego rozwoju. W podstawie programowej zapisano cele kształcenia ogólnego – wymagania ogólne dla zakresu rozszerzonego, które obejmują również cele dla zakresu podstawowego (*patrz cele opisane w podstawie programowej – zakres podstawowy*).

II. CELE KSZTAŁCENIA OGÓLNEGO DLA ZAKRESU ROZSZERZONEGO

Wiedza geograficzna

- Rozumienie specjalistycznych pojęć i posługiwanie się terminami geograficznymi.
- Rozszerzenie wiedzy niezbędnej do zrozumienia istoty zjawisk oraz charakteru i dynamiki procesów zachodzących w środowisku geograficznym w skali lokalnej, regionalnej i globalnej.
- Identyfikowanie sieci powiązań przyrodniczych, społecznych, kulturowych, gospodarczych i politycznych w przestrzeni geograficznej.
- Zaznajomienie z geoinformacyjnymi narzędziami analizy danych geograficznych.
- Rozumienie możliwości wykorzystania technologii geoinformacyjnych w poznawaniu świata i identyfikowaniu złożonych problemów środowiska geograficznego.
- Integrowanie wiedzy przyrodniczej, społecznej, ekonomicznej i humanistycznej.

Umiejętności i stosowanie wiedzy w praktyce

- Prowadzenie obserwacji i pomiarów w terenie, opracowanie i prezentacja wyników, analizowanie pozyskanych danych oraz formułowanie wniosków na ich podstawie.
- Analizowanie i wyjaśnianie zjawisk i procesów geograficznych oraz zróżnicowania przyrodniczego, społeczno-gospodarczego i kulturowego świata.
- Wykonywanie podstawowych map z wykorzystaniem narzędzi GIS.
- Formułowanie twierdzeń o prawidłowościach dotyczących funkcjonowania środowiska przyrodniczego i społeczno-gospodarczego oraz wzajemnych zależności w systemie przyroda–człowiek–gospodarka.
- Stawianie pytań, formułowanie i weryfikacja hipotez oraz proponowanie rozwiązań problemów dotyczących środowiska geograficznego.
- Kształtowanie umiejętności wieloaspektowego postrzegania przestrzeni i wyobraźni.
- Waloryzowanie zjawisk i procesów przyrodniczych oraz wartościowanie zachowań i działalności człowieka w środowisku geograficznym.
- Wykorzystywanie zdobytej wiedzy i umiejętności geograficznych w analizie i ocenie przemian przestrzeni geograficznej.
- Prognozowanie przemian zachodzących w środowisku przyrodniczym i społeczno-gospodarczym.
- Wykorzystanie narzędzi GIS w analizie i prezentacji danych przestrzennych.

- Analizowanie zjawisk i współzależności zachodzących w środowisku geograficznym z wykorzystaniem różnych map ogólnogeograficznych i tematycznych.

Kształtowanie postaw

- Rozwijanie dociekliwości poznawczej, ukierunkowanej na poszukiwanie prawdy i piękna.
- Kształtowanie przekonania o użyteczności edukacji geograficznej dla osobistego rozwoju człowieka oraz aktywności społecznej.
- Rozumienie pozautylnych wartości elementów środowiska geograficznego i krajobrazów.
- Docenianie znaczenia dóbr kultury i zasobów przyrody w życiu człowieka, rozumienie konieczności ich racjonalnego użytkowania i ochrony.
- Rozwijanie poczucia odpowiedzialności za stan i jakość środowiska geograficznego, kształtowanie ładu przestrzennego oraz przyszły rozwój społeczno-kulturowy i gospodarczy własnego regionu, Polski i świata.
- Uwrażliwianie na wartość i znaczenie cennych obiektów przyrodniczych i kulturowych, należących do dziedzictwa lokalnego, regionalnego, narodowego i ponadnarodowego.
- Przekonanie o potrzebie odpowiedzialnego uczestnictwa w życiu społecznym i obywatelskim na rzecz rozwoju lokalnego, regionalnego oraz Polski.
- Rozumienie potrzeby tworzenia równych szans w rozwoju społecznym i gospodarczym dla różnych obszarów w Polsce i na świecie oraz konieczności stosowania zasady pomocniczości.

III. TREŚCI NAUCZANIA I PRZEWIDYWANE OSIĄGNIĘCIA

a) Pierwsza opcja: na treści rozszerzone przeznaczono w klasach I-IV 6 godzin dydaktycznych: w tym w klasach: I – 1 godz.; II – 1 godz.; III – 2 godz., IV – 2 godz., z tym, że uczniowie w klasach I i III realizują równoległe podstawę (4 godz., *patrz program zakres podstawowy*) i rozszerzenie (6 godz.). Przydział godzin na działy w rozszerzeniu:

- Klasa I: działy I–VI (dział i liczba godzin: I – 4; II – 4; III – 4; V – 8; VI – 2).
- Klasa II: działy VII–XII (dział i liczba godzin: VII – 3; VIII – 6; IX – 3; X – 3; XI – 5; XII – 6).
- Klasa III: działy XIII–XVI (dział i liczba godzin: XIII – 8; XIV – 14; XV – 10; XVI – 20).
- Klasa IV: działy XVII–XXIII (dział i liczba godzin: XVII – 4; XVIII – 9; XIX – 4; XX – 5; XXI – 7; XXII – 6; XXIII – 5).
- Technikum: działy XVII–XXIII.

b) Druga opcja jako innowacja: wszyscy realizują program podstawowy w klasach I i II, w klasie III realizują program rozszerzony w wymiarze – 4 godziny (działy I–XVI), a w klasie IV – 2 godziny (działy XVII–XXIII). Jest to tylko sugerowany przydział godzin; nauczyciel może, jeśli zachodzi taka konieczność, zwiększyć lub zmniejszyć liczbę godzin na dane zagadnienia, dlatego pozostawiono 20 godzin do jego dyspozycji. W podstawie programowej na niektóre treści przeznaczono mniej zagadnień, a w programie można zwiększyć liczbę godzin, ponieważ są to trudne do zrozumienia treści, wymagają dodatkowego wyjaśnienia i utrwalenia. Po ewaluacji programu może okazać się, że w następnym roku można na te treści przeznaczyć mniej godzin; zależy to od możliwości klasy. Zapewne warto rozszerzyć treści o takie, które zainteresowały ucznia, są aktualne i wynikają z bieżących wydarzeń, np. gospodarczych lub przyrodniczych (np. co dalej po tsunami, po erupcji wulkanu). Przyczyni się to do rozwijania postawy zaciekawienia i zainteresowania światem, własnym krajem czy regionem wśród wszystkich uczniów, zwłaszcza uczniów ze SPE.

Propozycja pierwsza: realizacja „podstawy” i „rozszerzenia”. Np. w klasie I zarówno dział I programu podstawowego, jak i dział I z rozszerzonego.

P – „Podstawa”. Dział I. Sposoby pracy na lekcjach geografii: źródła informacji geograficznej, technologie geoinformacyjne oraz metody prezentacji danych przestrzennych: obserwacje, pomiary, mapy, fotografie, zdjęcia satelitarne, dane liczbowe oraz ich graficzna i kartograficzna prezentacja. Źródła informacji geograficznej. Pp. I. 1–8.

R – „Rozszerzenie”. Dział I. Metody badań geograficznych (ilościowe i jakościowe) i technologie geoinformacyjne: wywiady, badania ankietowe, analiza źródeł

kartograficznych, wykorzystanie technologii informacyjno-komunikacyjnych i geoinformacyjnych do pozyskania, tworzenia zbiorów, analizy i prezentacji danych przestrzennych. Pp. I. 1–7. Można również realizować kształcenie w bloku tematycznym (*integrowanie nauczania wokół problemu*), czyli uwzględniając na lekcjach wszystkie kompetencje kluczowe zgodnie z Zaleceniami Rady Unii Europejskiej z dnia 22 maja 2018 r. w sprawie kompetencji kluczowych w procesie uczenia się przez całe życie (Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej C189 z dnia 4 czerwca 2018 r., wyd. polskie).

1. kompetencje w zakresie rozumienia i tworzenia informacji – KR;
2. kompetencje w zakresie wielojęzyczności – KWJ;
3. kompetencje matematyczne oraz kompetencje w zakresie nauk przyrodniczych, technologii i inżynierii – KM, KNP;
4. kompetencje cyfrowe – KC;
5. kompetencje osobiste, społeczne i w zakresie umiejętności uczenia się – KO;
6. kompetencje obywatelskie – KO;
7. kompetencje w zakresie przedsiębiorczości – KP;
8. kompetencje w zakresie świadomości i ekspresji kulturalnej – KK.

Przy opcji drugiej – „rozszerzenie” od klasy III (np. blok tematyczny, pomniejszony o liczbę godzin przeznaczonych na „podstawę”)

IV. WSKAZÓWKI METODYCZNE (ZAKRES ROZSZERZONY I PODSTAWOWY W KLASACH I–III LUB I–II)

Według Wincentego Okonia (1987, PWN Warszawa, Wprowadzenie do dydaktyki ogólnej) metody dzielą się na: podające, asymilacji wiedzy, problemowe, samodzielnego dochodzenia do wiedzy, waloryzacyjne, eksponujące, praktyczne.

Na lekcjach geografii w szkole ponadpodstawowej należy pracować metodami problemowymi oraz ekspresji, np. stolików eksperckich, mapowanie pojęć, gra dydaktyczna, drama, drzewko decyzyjne, poker kryterialny, obserwacje i doświadczenia przyrodnicze.

Ważne jest odejście na lekcjach geografii od metod podających i przejście do kształcenia poszukującego, co jest również głównym celem kształcenia na lekcjach w szkole podstawowej. Uczeń samodzielnie lub w zespole uczy się obserwować, opisywać, a także doświadczać i przeprowadzać eksperymenty. Należy więc zdecydowanie bazować na wiedzy i umiejętnościach uczniów wyniesionych ze szkoły podstawowej. Ważne jest, żeby nauczyciel w szkole ponadpodstawowej kontynuował zalecenia konstrukttywizmu, zakładające, że nauczyciel tworzy sytuacje edukacyjne inspirujące ucznia do poszukiwania rozwiązań. Aktywność ucznia powinna być w sposób właściwy inspirowana przez nauczyciela, poprzez wskazanie odpowiednich metod nauczania (metody problemowe typu drzewko decyzyjne, rybi szkielet, diagram trójkątny czy diamentowy). Innymi inspirującymi metodami kształcenia są takie, które zachęcają do samodzielnego obserwowania, analizowania, porównywania, wnioskowania, oceniania, projektowania i podejmowania działań sprzyjających rozwiązywaniu problemów. Stąd niezwykle istotne na lekcjach geografii jest prowadzenie zajęć z uczniami poprzez stosowanie różnego rodzaju ćwiczeń z wykorzystaniem filmu, tekstu źródłowego czy terenowych. Pracując z mapą bądź diagramem klimatycznym kształtujemy u uczniów kompetencje matematyczne, cyfrowe, ale też komunikacyjne i społeczne. Zdjęcia/ilustracje czy tekst źródłowy dają możliwość rozwijania kompetencji językowych (korelacja z językiem polskim). Wśród metod i technik warto także stosować drzewko decyzyjne, rybi szkielet, ranking trójkątny jako przykłady metod graficznego prezentowania/rozwiązywania problemu. Inne metody, np. stolików eksperckich, różnego rodzaju dyskusje czy analiza SWOT sprzyjają w szczególności indywidualizacji pracy z uczniem, rozwijaniu kreatywnego myślenia, komunikacji, odpowiedzialności, argumentowania.

Praca w grupie to kształtowanie kompetencji społecznych i z zakresu przedsiębiorczości, niezwykle ważnych i cenionych przez pracodawców i decydujących o zatrudnieniu na krajowym i europejskim rynku pracy. Zgodnie z zapisem w Podstawie programowej, realizacja treści geograficznych powinna

odbywać się przez stosowanie metod umożliwiających kształtowanie umiejętności obserwacji krajobrazów, zjawisk, procesów naturalnych i antropogenicznych podczas zajęć w terenie (obowiązkowych), zbieranie danych, np. we współpracy z GUS czy urzędem gminy.

Z kolei wprowadzenie metody projektu czy WebQuestu planujemy w celu stworzenia uczniom warunków do podejmowania badań terenowych, konfrontowania informacji pozyskanych z różnych źródeł wiedzy geograficznej (w tym zasobów cyfrowych) z samodzielnie zgromadzonymi danymi. Organizując debaty, konkursy, wystawy fotograficzne i inne formy prezentacji, stwarzamy warunki do rozbudzenia ciekawości świata, poznania przez wszystkich uczniów swoich własnych możliwości i pasji przydatnych w życiu dorosłym. Stosowanie lekcji wyprzedzających, na które uczeń sam przygotowuje materiały i prezentacje, uczy umiejętności weryfikacji informacji dostępnych w Internecie, ponieważ nie wszystkie można przyjmować bezkrytycznie (kompetencje cyfrowe).

Wprowadzenie na lekcje geografii takich metod i środków, które stwarzają warunki do dostrzegania piękna otaczającego świata w różnych jego aspektach, sprzyja umiejętności dostrzegania wartości przyrody i obiektów dziedzictwa kulturowego. Pracując w grupach, stwarzamy warunki do kształtowania kompetencji społecznych i przedsiębiorczości, co pozwala zaangażować wszystkich uczniów w proces dydaktyczny, także uczniów ze SPE.

Podstawowymi metodami badawczymi, umożliwiającymi uczniowi poznanie środowiska geograficznego, są obserwacje bezpośrednie i pomiary. Richard Arends (1998, *Uczymy się nauczać*) opisał, jak ważną rolę odgrywają metody badawcze. W Polsce propagatorem tych metod badawczych jest Stanisław Dylak. Szczególną rolę w tym zakresie pełnią zajęcia w terenie. Ich obecność służy konstruowaniu wiedzy ucznia w procesie bezpośredniego poznawania rzeczywistości, zgodnie z teorią Hansa Zejera, że „Początkiem każdej nauki jest osobiste doświadczenie”. Dlatego też szkoła powinna zapewnić warunki do bezpiecznego prowadzenia przez uczniów prac badawczych i obserwacji terenowych. Główną ideą prowadzenia obserwacji i badań terenowych jest kształtowanie u uczniów nawyku obserwowania środowiska geograficznego, jak i podkreślenie ogromnych możliwości wykorzystania wyników tych obserwacji w wyjaśnieniu zjawisk i procesów zachodzących w środowisku, w którym uczeń żyje. Podczas zajęć terenowych w zakresie rozszerzonym przygotowuje się ucznia do stosowania takich metod badawczych, jak: wywiady, badania ankietowe, analiza kartograficzna, wykorzystanie technologii informacyjno-komunikacyjnych i geoinformacyjnych, a także tworzenie zbiorów danych przestrzennych, ich analiza i prezentacja. Badania terenowe prowadzone przez uczniów w klasie trzeciej, obejmują, np. wizyty studyjne w wybranym

przedsiębiorstwie przemysłowym lub usługowym (rozszerzenie treści poza podstawę programową). Zajęcia te mają na celu odkrywanie przez uczniów relacji zachodzących między elementami najbliższej przestrzeni geograficznej, a następnie określanie znaczenia i wpływu tych relacji na najbliższe otoczenie. Zadaniem nauczyciela jest przygotowanie uczniów do posługiwania się prostymi metodami i narzędziami badań w terenie oraz wspomaganie ich w samodzielnej lub grupowej pracy (uczeń ze SPE). Aktywność ta pozwoli wszystkim uczniom dostrzec, na przykładzie najbliższego otoczenia, powiązania zachodzące w środowisku geograficznym i przygotować się do świadomego udziału w rozwiązywaniu problemów. W zajęciach tego typu bardzo istotna jest końcowa faza badań, polegająca na graficznej, opisowej lub werbalnej prezentacji wyników dokonanych obserwacji (kompetencja cyfrowe, językowe), ich interpretacji, rzetelnej ocenie ich jakości i możliwości wykorzystania. Podsumowaniem zajęć terenowych może być opracowanie plakatu, ulotki, portfolio bądź prezentacji multimedialnej na temat wybranej formy terenu, ciekłu wodnego, przysiółka czy innego obiektu będącego przedmiotem badań uczniowskich. Jeśli badania będą dotyczyły np. wdrażania zasad zrównoważonego rozwoju w parku krajobrazowym, to opis tematu popartego wynikami badań i obserwacji uczniowskich może być znakomitym sposobem promocji sukcesów uczniów i szkoły w postaci artykułu do zamieszczenia, np. na stronie www szkoły; może być to też okazja do nawiązania bliskiej współpracy szkoły z dyrekcją parku krajobrazowego czy innej instytucji, zainteresowanej tematyką i prowadzonymi przez uczniów badaniami (np. wyższa uczelnia). Szczególną rolę przypisuje się w zakresie ponadpodstawowym wykorzystaniu w poznawaniu świata i wykrywaniu złożonych problemów środowiska geograficznego technologii geoinformacyjnych (w tym GIS). Stosowanie technologii geoinformacyjnych i aplikacji GIS czyni z geografii nowoczesną dyscyplinę oraz zdecydowanie rozszerza możliwości sfery poznawczej ucznia. Umiejętnościami rozwijanymi przez stosowanie technologii geoinformacyjnych są: wyszukiwanie wybranych lokalizacji na mapie, danych i informacji w geoportalach, pobieranie informacji i dokumentów z różnych źródeł, obsługa narzędzia mapy (nawigacja po mapie), analiza zdjęć lotniczych i satelitarnych przez wnioskowanie na ich podstawie, ocena aktualności i wiarygodności danych, wykorzystanie zasobów zdjęć z Internetu. Mapa w kształceniu geograficznym, w szczególności podczas zajęć terenowych, jest najważniejszym narzędziem, zarówno do prezentacji informacji przestrzennych, jak i do pozyskiwania oraz interpretacji tych informacji. Kolejną metodą jest metoda **WebQuest** opisana między innymi przez M. Wilk, M. Szafraniec (2010, Katowice WOM, *Innowacyjne metody kształcenia*) jako samodzielna i twórcza praca ucznia (powinna być stosowana przynajmniej jeden raz w semestrze). Jest to metoda wywodząca się z konstruktywizmu, która wykorzystuje zainteresowania ucznia Internetem, uczy równocześnie przemyślanego konstruktywnego krytycyzmu. Niezbędne jest zaplanowanie etapów pracy metodą WebQuestu:

1. Wprowadzenie – tekst inspirujący do pracy.
2. Zadanie/zadania – dla poszczególnych grup.
3. Proces – co należy zrobić, aby rozwiązać zadania.
4. Źródła – lista linków do zasobów dostępnych w sieci, potrzebnych do rozwiązania poszczególnych zadań.
5. Ewaluacja (kryteria ocen) – punktacja i sposób oceny wykonania zadań.
6. Konkluzja (podsumowanie) – podsumowanie projektu, czasem zawierające prezentację gotowych materiałów będących efektem pracy uczniów.

V. KONTROLA I OCENA OSIĄGNIĘĆ UCZNIA

Bolesław Niemierko (1991, Warszawa WSiP, *Między oceną szkolną a dydaktyką*) opisał sposoby oceniania, zamieścił tam ciekawe spostrzeżenia dotyczące współczesnego spojrzenia na ocenę szkolną. *Stosowane przez nauczyciela zróżnicowane sposoby oceniania mają wzmacniać ucznia w jego procesie uczenia się. Nie jest to łatwe zadanie. Jednym ze sposobów może być ograniczenie roli nauczyciela w ocenianiu prac uczniów i zachęcenie uczniów do oceny koleżeńskiej i samooceny (trzeba uczniów na początku tego nauczyć)*. Takim początkiem może być wskazanie, co uczniowie wiedzą, a czego nowego nauczą się na bieżącej lekcji. Dlatego nauczyciel powinien stworzyć listę z informacjami, np. *to już wiesz*, które powinny być zaprezentowane uczniom na danej lekcji lub lekcji poprzedzającej. Jeśli uczeń ma braki, może się przygotować; to stanowi punkt wyjścia oceniania kształtującego – uczeń wie, czego od niego oczekuje nauczyciel.

Każda ocena na tym etapie powinna być uzasadniona, np. *byłeś/aś aktywna/y, ćwiczenia/zadania wykonane zostały poprawnie ze szczególną starannością, albo: „tym razem się nie powiodło, ale przygotuj się i popraw ocenę na najbliższej lekcji”*; to szczególnie ważna informacja dla wszystkich uczniów – zdolnych, słabszych i przeciętnych, że każdą ocenę można poprawić.

Reforma edukacji wprowadziła dwa rodzaje oceniania: wewnętrzne i zewnętrzne.

Ocenianie wewnętrzne

Ocenianie przedmiotowe na geografii w szkole powinno być zgodne z wewnętrznym systemem oceniania. Nauczyciel ustala oceny bieżące z nauczanego przedmiotu, w tym z geografii, co ma na celu sprawdzanie i ocenianie osiągnięć uczniów. Duży nacisk kładziemy na **zrozumienie** wiadomości i opanowanie określonych w programie umiejętności. Nauczyciel ocenia uczniów:

- a) aby zdobyć informacje: w jakim stopniu uczniowie opanowali wyznaczone cele?
- b) jak przebiega proces uczenia się?
- c) jaką podjąć decyzję dotyczącą dalszego kształcenia?
- d) jak planować określone w programie zadania do rozwiązania?
- e) aby porównywać osiągnięcia danego ucznia z osiągnięciami innych uczniów w klasie,
- f) zdecydować, jakie przyjąć optymalne kryteria oceniania.

Ocenianie jest dobre, gdy: jest w nim miejsce na refleksję dotyczącą procesu kształcenia, mierzy indywidualne postępy ucznia, a uczeń dostaje informacje zwrotne

na temat swoich osiągnięć, i wreszcie gdy kryteria oceniania są jasno sformułowane i czytelne dla uczniów. W diagnozowaniu osiągnięć ucznia stosuje się następujące narzędzia: ankieta, test, karty pracy uczniów, prace pisemne. Testy powinny zawierać różny typy zadań, np. zamknięte i otwarte, które sprawdzają rozumienie treści kształcenia zamieszczone w Podstawie programowej. Bieżące sprawdzanie i ocenianie osiągnięć uczniów pozwala na systematyczne rozpoznawanie sukcesów i trudności w uczeniu się. Odgrywa ono ważną rolę w moderowaniu aktywności i inspirowaniu ich do aktywności poznawczej. Na zakończenie cyklu kształcenia powinien być przeprowadzony sprawdzian sumujący, którego celem jest ustalenie poziomu osiągnięć edukacyjnych każdego ucznia, wyrażonego stopniem szkolnym. Warto pamiętać, że ocenę powinna cechować rzetelność, trafność i obiektywizm. Osiągnięcia ucznia powinny być oceniane zgodnie z przedmiotowym systemem oceniania – opracowanymi wymaganiami podstawowymi i ponadpodstawowymi kryteriów ocen. Kryteria ocen powinny być zgodne z podstawą programową i szkolnym systemem oceniania, a także z Rozporządzeniem Ministra Edukacji Narodowej. Ocena osiągnięć ucznia musi być jawna, motywująca i obiektywna, nie powinna być zaniżona, gdyż zniechęca ucznia. Oceny nie można zawyżać, gdyż może to prowadzić do demobilizacji ucznia i zniechęca do dalszej pracy. Ocenianie powinno być szczegółowo zaplanowane. Pozwoli to nauczycielowi na dostrzeżenie indywidualnych potrzeb uczących się i dostosowanie metod i form pracy do każdego ucznia, uwzględniamy poziom możliwości zgodne z zaleceniami MEN czy np. pedagoga szkolnego. Nauczyciel powinien przedstawić uczniom na pierwszych zajęciach wymagania dotyczące nauczanego przedmiotu oraz rzetelne informacje, jak będą uczniowie oceniani, w jaki sposób i w jakim terminie będzie można poprawić oceny niedostateczne z prac pisemnych czy odpowiedzi ustnych, co jest szczególnie istotne dla uczniów ze SPE. Takie ocenianie uczniowie określają jako sprawiedliwe i obiektywne, zachęcające ich do aktywnego udziału w procesie kształcenia, czyli spełniające funkcje motywacyjną. Zadania na sprawdzianach, testach powinny być punktowane zgodnie z wcześniej przygotowanym schematem oceniania, podobnym do tego, jaki znajduje się w arkuszach egzaminacyjnych (ocenianie kryterialne).

Ocenianie Zewnętrzne jest organizowane przez okręgowe komisje egzaminacyjne.

Samoocena i Ocena Wzajemna

W nowoczesnej dydaktyce coraz częściej stosujemy samoocenę i ocenę wzajemną. Ponieważ uczeń ma być w centrum procesu nauczania – uczenia się, nie może go również zabraknąć w ocenianiu. Większość nowoczesnych podręczników ma propozycje kart samooceny, dzięki którym uczeń sam może sprawdzić, czego się już nauczył i w jakim stopniu opanował dany zakres materiału. Zachęcanie uczniów do samooceny wzmacnia ich motywację do nauki i przyczynia się do wzrostu ich

autonomii. Taką samą funkcję spełnia ocena wzajemna. Uczniowie, sprawdzając prace swoich kolegów (można to zrobić przy tzw. szybkich kartkówkach) mają poczucie odpowiedzialności za powierzone zadanie (kompetencje społeczne).

Plan oceniania ucznia:

1. Faza przygotowawcza: stawiamy sobie pytanie, jaki typ oceniania wybierzemy (diagnostyczny, sumujący czy kształtujący), określamy kryteria oceniania, przygotowanie zadań sprawdzających (możemy korzystać z gotowych zadań przygotowanych przez wydawnictwa lub tzw. testy nauczycielskie).
2. Faza sprawdzenia zadań z zastosowaniem odpowiedniej punktacji.
3. Analiza osiągniętych przez ucznia wyników.

Czynności te pozwalają nauczycielowi na ustalenie dalszego planu działania, zaplanowanie strategii kształcenia, ustalenie pomocy, jakiej należy udzielić uczniom i podjęcie odpowiednich działań (refleksja). Aby móc prawidłowo zaplanować ocenianie, należy najpierw wypisać umiejętności, które będziemy oceniać, następnie wybrać najważniejsze, przydzielić punkty lub inną formę opisu osiągnięć ucznia, np. czytanie rysunku poziomicowego na mapie, wyszukiwanie i gromadzenie informacji, ocenianie informacji, selekcjonowanie informacji, interpretacja danych na podstawie źródeł informacji, pomysłowość podczas rozwiązywania problemu oraz rozwiązywanie zadań praktycznych.

Ocena wypowiedzi ustnej powinna uwzględnić np.: płynność wypowiedzi, poprawność merytoryczną wypowiedzi, spójność logiczną wypowiedzi, poprawne stawianie tezy, trafność w wyborze przykładów i argumentów, poprawność opisu zjawiska lub procesu, trafność wniosków kończących wypowiedź.

Ocena prac pisemnych powinna uwzględnić np.: zgodność treści z tematem, uwzględnienie wszystkich elementów opisu: wstęp, rozwinięcie, wniosek, poprawność merytoryczną i językową, różnorodność wykorzystanych źródeł informacji. Można też tworzyć karty obserwacji, które pomogą w obserwacji grup podczas zajęć w klasie, w terenie, zaplanować karty samoobserwacji, np. uczniom przydziela się zadanie i wybiera lidera; może być też obserwator, który podczas pracy całej grupy zapisuje swoje wnioski, spostrzeżenia.

Edukacja włączająca

Nauczyciel mając w klasie ucznia, wobec którego należy zastosować indywidualizację zarówno w procesie nauczania, jak i oceniania zgodnie z zasadą edukacji włączającej, której w nauczaniu najważniejszym celem jest elastyczność, a więc przyjęcie, że uczniowie uczą się w różnym tempie, a nauczyciel wspiera ich proces uczenia

się, powinien najpierw rozpoznać sytuację (diagnoza), a następnie zastosować odpowiedni sposób prowadzenia lekcji w takiej klasie. I tak, np. z powodu dysleksji czy innej dysfunkcji ucznia, który ma problemy z właściwym określeniem kierunków lub szybkim czytaniem poleceń, czy trudność w zapamiętywaniu pojęć i nazw własnych, nauczyciel powinien: w czasie odpowiedzi ustnych dyskretnie wspomagać ucznia poprzez umiejętne naprowadzenie na właściwą odpowiedź; przeznaczyć więcej czasu na odpowiedź, częściej powtarzać materiał, który uczeń powinien zapamiętać, stosować techniki skojarzenia i wprowadzać metody aktywne ułatwiające zapamiętanie, jak i odpytywać indywidualnie. W nauczaniu zindywidualizowanym nauczyciel, znając poszczególne uczniów, dostosowuje tok lekcji i treść poleceń do ich predyspozycji. Planuje stosowanie takich form pracy w nauczaniu geografii, a są to np. lekcje odwrócone, zajęcia w terenie lub wycieczki. Inną formą może być organizacja lekcji (ustawienie stolików lub ich brak) po to, aby każdy uczeń w klasie miał możliwość pracy w swoim własnym rytmie i na odpowiednim dla siebie poziomie. Możemy również stosować dwa rodzaje pracy w grupie:

1. Grupa pierwsza

Uczniowie pracują w różnym tempie i różny sposób, w grupach. Znajdują się tam uczniowie o różnych uzdolnieniach i możliwościach; mogą być grupy dwuosobowe, jak i czteroosobowe; zazwyczaj uczniowie zdolni w takiej grupie przejmują funkcję lidera, a pozostali przyglądają się pracy, z czasem również włączają się do pracy w zespole. Ważne! Prezentacja wyników pracy grupy powinna być przekazana najślabszemu uczestnikowi grupy, a jego prezentację powinni pozostali uczestnicy grupy uzupełniać.

2. Grupa druga

Uczniowie pracują w zespole jednorodnym (w grupie są uczniowie o podobnych możliwościach i predyspozycjach); pozwala to nauczycielowi na przygotowanie zadań o różnym zakresie wiedzy i umiejętności. Praca w takiej grupie, którą tworzą uczniowie o zbliżonym poziomie wiedzy i podobnych kompetencjach, jest szczególnie użyteczna. W przypadku klasy o zróżnicowanych możliwościach można przydzielać zadania o różnej trudności, np. uczniowie zdolni mogą wykonać mapę aktualnych konfliktów (religijnych, zbrojnych, itp.) na świecie w wersji elektronicznej (do współpracy można zaprosić dyslektyka), a uczniowie o problemach z koncentracją mogą skupić się tylko na jednym konflikcie/problemie społecznym.

VI. EWALUACJA PROGRAMU

Ewaluacji powinny być poddane działania i efekty tych działań zapisane w programie nauczania. Można przeprowadzić ewaluację programu po pierwszym semestrze albo po zakończeniu całości w celu wprowadzenia ewentualnych zmian w procesie kształcenia uczniów, dostosowując go do ich aktualnych potrzeb edukacyjnych. Ewaluacja wykaże, że w klasie są uczniowie, którzy np. świetnie opanowali kompetencje językowe, ale niezbyt sobie radzą z prowadzeniem obserwacji czy doświadczeń. Prowadzenie bieżącej ewaluacji ma na celu coraz lepsze planowanie działań w danej klasie oraz ich realizację pod kątem indywidualizacji pracy i właściwego dostosowania metod do potrzeb uczniów. Narzędziem do przeprowadzenia ewaluacji powinna być:

A. Ankieta na wejściu i po zakończeniu wybranych bloków problemowych. Na tym etapie kształcenia proponuję pytania zamknięte.

B. Obserwacja w celu poznania zespołu klasowego podczas lekcji, warto zadać sobie pytanie, co będziemy z naszymi uczniami obserwować.

Ewaluacja programu, np. ankieta po pierwszym semestrze lub/i na zakończenie roku szkolnego. Nauczyciel może korzystać z poniższego wzoru ankiety lub ją zmodyfikować.

Wstaw znak X przy odpowiedzi, która będzie twoją oceną pracy z programem:

1. Czy ten program nauczania geografii w zakresie rozszerzonym jest zgodny z obowiązującą podstawą programową?

Tak Nie – wyjaśnij, dlaczego?

2. Czy liczba godzin zaproponowanych w programie umożliwia jego pełną realizację?

Tak Nie – wyjaśnij, dlaczego?

3. Czy sformułowania tematów są inspirujące dla uczniów?

Tak Nie – wyjaśnij, dlaczego?

4. Czy sformułowanie wymagań umożliwia dokonanie pomiaru osiągnięć uczniów?

Tak Nie – wyjaśnij, dlaczego?

5. Czy program spełnia oczekiwania w zakresie realizacji celów i treści kształcenia?

Tak Nie – wyjaśnij, dlaczego?

6. Czy ten program nauczania geografii w zakresie rozszerzonym spełnia Twoje oczekiwania?

Tak – wyjaśnij, dlaczego? Nie – wyjaśnij, dlaczego?

Ewaluacja zajęć terenowych – propozycja ankiety

ANKIETA DLA NAUCZYCIELA

Proszę ocenić w skali 1–5 celowość realizacji zaproponowanych zajęć terenowych:

1. W jakim stopniu zajęcia terenowe pozwoliły osiągnąć założone cele w zakresie rozwijania zainteresowań i umiejętności geograficznych?

1 2 3 4 5

2. W jakim stopniu zrealizowane zajęcia spełniły oczekiwania w zakresie kształtowania kompetencji kluczowych?

1 2 3 4 5

3. Proszę krótko uzasadnić swoją ocenę:

.....

4. Jakie są inne korzyści organizowania zajęć w terenie we współpracy z podmiotami zewnętrznymi?

.....

II ANKIETA DLA UCZNIÓW

Proszę ocenić w skali 1–5 celowość realizacji zaproponowanych zajęć terenowych:

1. Czy jesteś zadowolony z zajęć terenowych organizowanych we współpracy z instytucją zewnętrzną i dlaczego?

TAK / NIE, ponieważ

.....

2. Wskaż 3 umiejętności geograficzne przydatne w życiu codziennym, które nabyłeś bądź rozwinąłeś podczas zajęć w terenie:

.....

3. Oceń w skali 1 – 5, w jakim stopniu uczestnictwo w zajęciach terenowych zainspirowało Cię do podjęcia decyzji o dalszej drodze rozwoju? 1 2 3 4 5

4. Uzasadnij krótko swoją ocenę:

.....

5. Jakie widzisz korzyści organizowania zajęć w terenie we współpracy z instytucjami zewnętrznymi?

.....

III. ANKIETA DLA PRZEDSTAWICIELA INSTYTUCJI ZEWNĘTRZNEJ (np. pracownika dyrekcji Parku Narodowego, Parku Krajobrazowego, Centrum Edukacji Ekologicznej)

1. Czy i dlaczego uważa Pani/Pan za celową współpracę przy realizacji zajęć terenowych ze szkołą? TAK / NIE, ponieważ
2. Jakie korzyści ze współpracy w organizowaniu zajęć terenowych wynosi wg Pani/Pana
 - a) instytucja, którą Pani/Pan reprezentuje?
 - b) szkoła?.....
.....
3. Czy Pani/Pana zdaniem, kontynuowanie dalszej współpracy ze szkołą jest zasadne i dlaczego? Proszę określić główne kierunki wspólnych działań:
.....

VII. REALIZACJA PROGRAMU WEDŁUG KLAS I DZIAŁÓW PODSTAWY PROGRAMOWEJ

Realizując Podstawę programową z zakresu rozszerzonego, uwzględniamy również treści Podstawy programowej z zakresu podstawowego. Treści ułożone są tak, aby móc realizować je po kolei, zgodnie z zapisem w Podstawie programowej, łącząc „podstawę” z „rozszerzeniem”. W blokach „rozszerzenie” zapisane są problemy, które mogą być tematami lekcji, realizowanymi na kilku godzinach zgodnie z potrzebami klasy i możliwością włączenia tematów zapisanych w programie dla zakresu podstawowego (dlatego nie ma nr lekcji; nauczyciel zapisze nr lekcji w dzienniku). Nauczyciel sam określa, ile czasu potrzebuje na realizację danej treści. Na lekcjach geografii kształtujemy wszystkie kompetencje, na niektórych lekcjach może być jedna wiodąca, np. w zakresie cyfryzacji lub kompetencja społeczna.

Warto pamiętać, że w pracy z uczniem ze SPE obowiązują te same cele kształcenia, które formułujemy dla wszystkich uczniów na danym poziomie, natomiast realizujemy je wprowadzając różnorodne modyfikacje metod, form pracy z uczniem oraz zróżnicowane i odpowiednio dostosowane do ich potrzeb i możliwości materiały dydaktyczne.

U wielu uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi obserwuje się duży stopień niepewności co do swojej wiedzy i umiejętności. Bardzo ważne jest więc podkreślanie najmniejszych nawet osiągnięć i motywowanie ich do wysiłku. Szczególnie istotne jest uświadamianie i podkreślanie przez nauczyciela mocnych stron ucznia na tle klasy i wzmacnianie jego samooceny, dzięki czemu łatwiej mu będzie pokonywać trudności oraz nowe wyzwania.

Aranżacja przestrzeni dydaktycznej

Do pełnej realizacji celów i treści niniejszego programu niezbędna jest nowoczesna, dobrze zorganizowana pracownia geograficzna, wyposażona w sprzęt multimedialny, typu laptopy dla nauczyciela i uczniów (przynajmniej 4–5 do pracy w grupach) z dostępem do Internetu, rzutnik, tablica interaktywna. Ważne, aby można było modyfikować ustawienia stolików stosownie do potrzeb uczniów (np. niedowidzących bądź z niedosłuchem) oraz organizacji pracy na danej lekcji (praca w grupach). Bardzo pożądanym byłoby zorganizowanie przy szkole małego „ogródka geograficznego” wyposażonego w klatkę meteorologiczną z termometrami, barometrem, wiatromierzem, deszczomierzem, amperomierzem, gnomonem słupkowym. Dobrze byłoby też, gdyby w takim ogródku znalazła się mapa fizyczna Polski oraz topograficzna bądź turystyczna miejscowości czy regionu, odpowiednio

zabezpieczone przed zawilgoceniem i oprawione na stałe (takie mapy spotykamy w rezerwatach przyrody i w parkach krajobrazowych), co umożliwiłoby prowadzenie różnych obserwacji i pomiarów oraz zjawisk związanych z pogodą i klimatem, wysokością słońca nad widnokreślami oraz ich lokalizację na mapach.

Niezbędne materiały i pomoce do realizacji wszystkich bloków tematycznych

Atlasy geograficzne – Polska, roczniki statystyczne, mapy konturowe, dostęp do Internetu i narzędzi tworzenia wykresów, pomocą są strony www.scholaris.pl, e. podręcznik, Internet.

Metody stosowane na lekcji to: praca z mapą i danymi statystycznymi, a w szczególności analiza materiałów źródłowych, stosujemy metody: giełda pomysłów, ranking ważności, metaplan i inne problemowe, pozwalające stosować zarówno indywidualizację wśród uczniów, jak i formy pracy grupowej.

Klasa I

Realizujemy: Rozszerzenie – R. 26 godzin dydaktycznych, w tym działy i przydział godzin: I (1–7) – 4; II (1–5) – 4; III (1–7) – 4; IV (1–6) – 4; V (1–4) – 8; VI (1–4) – 2.

Patrz program dla geografii „podstawa” – P. (26 godz.) treści z „podstawy” działy: I–VI i XIII.

Ponadto pozostawiono po 2 godziny na powtórzenie i sprawdzian w każdym semestrze.

I. Blok. Rola mapy w nauczaniu geografii (4 godz.)

R. dział I (1–7); P dział I (1–8) (korelacja z matematyką)

Zakres treści: technologie geoinformacyjne (wywiady, badania ankietowe, analiza źródeł kartograficznych) do pozyskiwania, tworzenia zbiorów, analizy i prezentacji danych przestrzennych; metody badań geograficznych.

Sugerowane tematy i numery lekcji w bloku:

4. Nowe technologie geoinformacyjne i ich rola we współczesnym świecie.
5. Jak korzystać z danych statystycznych?
6. GIS i jego rola w nowoczesnym pozyskiwaniu informacji.
7. Metody badań geograficznych i ich rola we współczesnym świecie.

Zajęcia w terenie: Praca z mapą topograficzną i turystyczną.

Opis działań

Uczniowie kontynuują ćwiczenia dotyczące umiejętności kluczowych oraz wyjaśniają konieczność korzystania z różnych źródeł informacji w dobie Internetu, pomocnych w formułowaniu twierdzeń o prawidłowościach w środowisku geograficznym, stosując metody waloryzacyjne – uczenie się przez przeżywanie (*wg W. Okonia*).

Treści programowe z tego działu powinny być rozłożone w czasie i odbywać się na różnych lekcjach geografii w ciągu całego cyklu kształcenia, szczególnie podczas lekcji w terenie. Należy wskazać uczniom, że umiejętność czytania map i danych statystycznych to podstawowe źródło informacji, jak również ważna pomoc dydaktyczna w kształtowaniu różnych umiejętności przydatnych w życiu codziennym. Zajęcia terenowe: czytanie mapy, orientacja mapy w terenie, stosowanie GPS, aktualizacja mapy, posługiwanie się mapą topograficzną, dokumentowanie przeprowadzonych obserwacji w terenie

Wymagania szczegółowe. Uczeń:

- wymienia źródła informacji geograficznych i omawia ich przydatność w życiu codziennym;
- interpretuje treści geograficzne przedstawione różnymi metodami kartograficznymi (ilościowe i jakościowe) na mapie;
- wyjaśnia zasady tworzenia kwestionariuszy ankiet oraz przeprowadzenia wywiadów i opracowania wniosków po wywiadach i ankietach;
- odczytuje i interpretuje informacje z tabel i wykresów, analizuje diagramy, wykresy i rysunki;
- wykonuje i prezentuje wykresy na podstawie otrzymanych informacji statystycznych;
- omawia przykłady wykorzystania narzędzi GIS do analiz zróżnicowania przestrzennego środowiska geograficznego;
- omawia zasady tworzenia kwestionariusza ankiety oraz przeprowadzania wywiadu i opracowania wyników;
- odczytuje i analizuje dane statystyczne;
- wybiera i analizuje fotografie i zdjęcia satelitarne do konkretnego polecenia/zadania.

II. Blok. Współczesne badania Wszechświata (4 godz.)

R dział II (1–5); P. dział II (1–5.) (*korelacja z fizyką*)

Treści programowe: Obserwacje astronomiczne i współczesne badania Wszechświata. Osiągnięcia badawcze w eksploracji Wszechświata. Obserwacje i obliczanie wysokości górowania Słońca. Wyznaczanie współrzędnych geograficznych, fazy Księżyca, zaćmienia Słońca i Księżyca.

Sugerowane tematy i numery lekcji w bloku:

1. Rola współczesnych badań Wszechświata (lekcja w klasie i wycieczka do planetarium lub obserwatorium astronomicznego, może być kilkogodzinna).
2. Konsekwencje ustawienia osi ziemskiej do orbity.
- 3/4. Wpływ ruchów Ziemi na różnorodność zjawisk przyrodniczych.

Opis działań

Uczniowie przypominają sobie z wcześniejszego etapu kształcenia pojęcia takie jak: równik, równoleżniki, południk zerowy, południki, biegun, wysokości górowania Słońca, doba, a także wyjaśnienie następstw ruchów Ziemi. Można przeprowadzić krótki test diagnostyczny sprawdzający zasób wiedzy dotyczący tych zagadnień. Temat 2 to treści rozszerzające, ćwiczące umiejętności analizowania, obserwacji i wyciągania wniosków. Warto przeznaczyć jedną lekcję na ćwiczenia w obliczaniu wysokości Słońca w różnych szerokościach geograficznych. W szkole ponadpodstawowej we współpracy z nauczycielami matematyki i fizyki wyjaśniamy, jakie są następstwa ruchów Ziemi (np. siła Coriolisa, wahadło Foucaulta). Proponuje się lekcje ćwiczeniowe wyzwalające aktywność uczniów, np. ćwiczenia z obserwacją kierowaną i eksperymentem oraz wykorzystanie prezentacji multimedialnych, np. na stronach www.scholaris.pl (materiały tam zamieszczone pomogą wyjaśnić cechy budowy ciał niebieskich). Korzystając z tablic i schematów, uczniowie mogą określić położenie różnych ciał niebieskich).

Zajęcia w terenie to:

- obserwacje gwiazd na sklepieniu nieba (opis przebiegu obserwacji i wnioski z obserwacji – uczeń zdolny),
- wycieczka do obserwatorium astronomicznego (rekomenduję wyjście do najbliższego obserwatorium lub CNK).

Wymagania szczegółowe. Uczeń:

- oblicza: wysokość górowania Słońca w dowolnym miejscu na Ziemi w dniach równonocy i przesilen, różnicę czasu;
- wyjaśnia zależność między nachyleniem osi ziemskiej w ruchu obiegowym a dopływem energii słonecznej do jej powierzchni;

- prezentuje na modelu/prezentacji multimedialnej oświetlenie Ziemi, zaćmienie Słońca i Księżycy;
- wskazuje na mapie miejsca na podstawie podanych współrzędnych geograficznych;
- planuje i obserwuje gwiazdy na sklepieniu nieba (opis przebiegu i wnioski z obserwacji);
- charakteryzuje budowę Wszechświata i stan jego poznania;
- wyjaśnia skutki występowania siły Coriolisa dla środowiska przyrodniczego;
- wyjaśnia znaczenie współczesnych metod badań kosmicznych oraz osiągnięcia naukowców, w tym Polaków, w poznawaniu Wszechświata;
- przyjmuje postawę współodpowiedzialności za przyszłość planety Ziemi.

III Blok. Sfery Ziemi (18 godz.)

P. działy: III 1–7; IV 1–6; V 1–4; VI 1–4; XIII 1,2;

R. działy III (1–7); IV (1–6); V (1–4); VI (1–4).

(korelacja z matematyką, fizyką, biologią, informatyką, chemią)

III.1 Co dzieje się w atmosferze? (4 godz.)

Atmosfera, dział III (1–7)

Zakres treści: pionowa budowa atmosfery, zjawiska i procesy w atmosferze, strefy klimatyczne i typy klimatów, przestrzenne zróżnicowanie elementów klimatu. Wpływ działalności człowieka na atmosferę (korelacja z matematyką, fizyką, chemią)

Sugerowane tematy i nr lekcji w bloku:

1. Co dzieje się w atmosferze? – zjawiska i procesy atmosferyczne (Strefy klimatyczne i typy klimatów na Ziemi. Wpływ czynników klimatycznych na zróżnicowanie klimatu na Ziemi).
2. Co grozi Ziemi przy wzroście temperatury powietrza?
3. Atmosfera a działalność gospodarcza człowieka.

Wymagania szczegółowe. Uczeń:

- wykazuje związek między budową atmosfery a zjawiskami i procesami meteorologicznymi;
- omawia charakterystyczne zmiany pogody w czasie przemieszczania się frontów atmosferycznych, interpretuje je oraz identyfikuje zjawiska z nimi związane;
- analizuje mapę synoptyczną i zdjęcia satelitarne w celu przedstawienia aktualnego stanu i prognozy pogody;
- identyfikuje, na podstawie własnych obserwacji i różnych źródeł informacji, czynniki warunkujące mikroklimat miejsca, w którym zlokalizowana jest jego szkoła;

- wymienia czynniki klimatotwórcze decydujące o zróżnicowaniu klimatu na Ziemi;
- omawia rozkład temperatury powietrza i ciśnienia atmosferycznego na Ziemi;
- wyjaśnia mechanizm cyrkulacji atmosferycznej i rozkład opadów atmosferycznych na Ziemi;
- opisuje przebieg roczny temperatur powietrza i opadów atmosferycznych we własnym regionie oraz podaje cechy klimatu lokalnego miejsca zamieszkania;
- porównuje strefy klimatyczne i typy klimatów na Ziemi;
- wyjaśnia uwarunkowania cech klimatów strefowych i astrefowych;
- rozpoznaje strefę klimatyczną i typ klimatu na podstawie rocznego przebiegu temperatury powietrza i sum opadów atmosferycznych;
- wyjaśnia, jakie są zagrożenia i skutki niebezpiecznych zjawisk atmosferycznych w formie prezentacji fotograficzno-opisowej;
- dostrzega prawidłowości w rozmieszczeniu zjawisk i procesów atmosferycznych.

Zajęcia w terenie: obserwacje i pomiary składników pogody.

III.2. Blok. Wody to życie na Ziemi. Dział IV (1–6) (4 godz.)

Zakres treści: Dynamika procesów hydrologicznych: ruchy wody morskiej, wody podziemne i źródła, sieć rzeczna, ustroje rzeczne, typy jezior. (korelacja z chemią)

Sugerowane tematy i numery lekcji w bloku:

1. Na czym polega dynamika procesów hydrologicznych? (2 godz.)
2. Rola i znaczenie wód dla życia na Ziemi.
3. Wpływ gospodarczej działalności człowieka na hydrosferę.

Wymagania szczegółowe. Uczeń:

- wyjaśnia zróżnicowanie rodzajów i wielkości zasobów wód na Ziemi;
- omawia cechy fizykochemiczne wód morskich oraz dostrzega problem ich zanieczyszczenia;
- objaśnia mechanizm powstawania i układ powierzchniowych prądów morskich;
- wyjaśnia mechanizm falowania wód morskich i upwellingu oraz wpływ mechanizmu ENSO na środowisko geograficzne;
- ocenia wpływ prądów morskich na życie i gospodarkę człowieka;
- wyjaśnia zróżnicowanie sieci rzecznej na Ziemi;
- rozpoznaje i opisuje cechy ustrojów rzecznych na świecie;
- wyjaśnia powstawanie różnych typów jezior na Ziemi;
- wyjaśnia proces powstawania lodowców i przedstawia ich występowanie na Ziemi;
- wyjaśnia, jaki jest wpływ zanikania pokrywy lodowej w obszarach okołobiegunowych na gospodarkę, życie mieszkańców i ich tożsamość kulturową;

- wyróżnia rodzaje wód podziemnych, w tym występujących w okolicy szkoły oraz wyjaśnia powstawanie źródeł;
- przedstawia uwarunkowania występowania wód podziemnych oraz ich znaczenie gospodarcze.
- **Zajęcia w terenie:** nad ciekim/zbiornikiem wodnym.

III.3. Rola wydarzeń geologicznych dla życia na Ziemi. Dział V (1–4) (8 godz.)

Zakres treści: Dynamika procesów geologicznych i geomorfologicznych: najważniejsze wydarzenia w dziejach Ziemi, procesy wewnętrzne i zewnętrzne kształtujące powierzchnię Ziemi i ich skutki (procesy rzeźbotwórcze i ich efekty: wietrzenie, erozja, transport, akumulacja, ruchy masowe), skały, minerały, geneza i wykorzystanie skał. Wpływ działalności człowieka na litosferę. *(korelacja z matematyką, fizyką, chemią)*

Sugerowane tematy i numery lekcji w bloku:

1. Procesy geologiczne i ich rola w dziejach Ziemi i rzeźbie naszej planety. (4 godz.)
2. (Rozpoznawanie skał w okolicy szkoły – zajęcia w terenie)
3. Procesy rzeźbotwórcze i ich efekty. (3 godz.)
4. Jaki jest wpływ działalności człowieka na litosferę? (1 godz.)

Wymagania szczegółowe. Uczeń:

- wyjaśnia, jaki jest związek budowy wnętrza Ziemi z ruchem płyt litosfery i jego wpływ na genezę procesów endogenicznych;
- wyjaśnia przebieg głównych procesów wewnętrznych prowadzących do urozmaicenia powierzchni Ziemi (ruchy epejrogeniczne, ruchy górotwórcze, wulkanizm, plutonizm, trzęsienia ziemi);
- wyjaśnia prawidłowości w rozmieszczeniu zjawisk i procesów geologicznych na Ziemi, wykorzystując technologie geoinformacyjne;
- wyjaśnia wpływ procesów geologicznych na powstanie głównych struktur tektonicznych i kształtowanie powierzchni Ziemi na wybranych przykładach;
- charakteryzuje główne procesy zewnętrzne modelujące powierzchnię Ziemi (erozja, transport, akumulacja) oraz skutki rzeźbotwórczej działalności rzek, wiatru, lodowców, lądolodu i mórz oraz wietrzenia;
- wymienia przykłady ograniczeń w zakresie zagospodarowania terenu wynikające z budowy geologicznej podłoża, rzeźby i grawitacyjnych ruchów masowych;
- charakteryzuje zjawiska wietrzenia fizycznego i chemicznego, krasowienia oraz opisuje produkty i formy powstałe w wyniku tych procesów;
- wykazuje wpływ czynników przyrodniczych i działalności człowieka na grawitacyjne ruchy masowe i podaje sposoby zapobiegania im oraz minimalizowania ich następstw;

- charakteryzuje najważniejsze wydarzenia geologiczne i przyrodnicze w dziejach Ziemi (fałdowania, transgresje i regresje morskie, zlodowacenia, rozwój świata organicznego i jego wymieranie) oraz odtwarza je na podstawie analizy profilu geologicznego;
- rozpoznaje wybrane rodzaje skał oraz przedstawia ich gospodarcze zastosowanie;
- rozumie zasady ustalania wieku względnego i bezwzględnego skał oraz wydarzeń geologicznych;
- wyróżnia główne minerały skałotwórcze, klasyfikuje skały, przedstawia genezę skał magmowych, osadowych i przeobrażonych.

Zajęcia w terenie:

- rozpoznaje rodzaje skał występujących na powierzchni oraz wykorzystywanych w budownictwie w najbliższej okolicy;
- analizuje odkrywkę geologiczną i wnioskuje na jej podstawie o przeszłości geologicznej obszaru;
- dokonuje obserwacji i sporządza dokumentację procesów geologicznych i geomorfologicznych zachodzących w okolicy miejsca zamieszkania oraz przedstawia ich wyniki w wybranej formie.

III. 4 Wpływ człowieka na biosferę i pedosferę. Dział VI (1–4) (3 godz.) (korelacja z biologią i chemią)

Zakres treści: profil glebowy, przydatność rolnicza gleb. Wpływ działalności człowieka na biosferę.

Sugerowane tematy i numery lekcji w bloku:

5. Pedosfera – rodzaje gleb na świecie.
6. Rodzaje gleb a efektywność produkcji rolnej.
7. Wpływ działalności człowieka na pedosferę i biosferę.

Wymagania szczegółowe. Uczeń:

- wymienia czynniki decydujące o procesie glebotwórczym;
- wyjaśnia przebieg głównych procesów glebotwórczych, w tym zachodzących na obszarze, na którym zlokalizowana jest szkoła;
- wymienia cechy głównych typów gleb strefowych i astrefowych;
- wyjaśnia, jak rozmieszczone są strefy glebowe na Ziemi;
- rozpoznaje główne typy gleb strefowych i astrefowych, wskazuje ich rozmieszczenie na mapie;
- identyfikuje czynniki wpływające na piętrowe zróżnicowanie roślinności na Ziemi;
- wyjaśnia zależności między klimatem, występowaniem typów gleb i formacji roślinnych w układzie strefowym;

- ocenia przydatność rolniczą wybranych typów gleb na świecie;
- uzasadnia wpływ człowieka na sfery powłoki ziemskiej (atmosfery, hydrosfery, litosfery, biosfery), wskazuje na konflikty interesu gospodarczej działalności człowieka w korzystaniu ze środowiska.

Zajęcia w terenie: rozpoznaje typ gleby i wnioskuje o przebiegu procesu glebotwórczego na podstawie obserwacji profilu glebowego w terenie.

Opis działań praktycznych dla całego bloku z uwzględnieniem zakresu podstawowego: patrz program podstawa. Omówione zostały wybrane zagadnienia z zakresu geografii fizycznej (treści III bloku: III1–III4), uczniowie przypominają sobie pojęcia znane z lekcji w szkole podstawowej: dotyczące atmosfery, np. klimat i elementy ukształtowania powierzchni, czynniki klimatotwórcze (szerokość geograficzna, ukształtowanie powierzchni, wysokości n.p.m., odległość od morza i prądów morskich oraz procesy i zjawiska w hydrosferze, litosferze i biosferze. Główny nacisk należy położyć na zależności przyczynowo-skutkowe w środowisku przyrodniczym. Powinna wystąpić ocena środowiska przyrodniczego także pod kątem skutków działalności człowieka (korelacja z biologią i chemią) oraz ocena tempa i kierunków zmian w środowisku przyrodniczym. Przydział godzin nie jest obowiązujący – jeśli nauczyciel uzna, że należy przeznaczyć inny czas na realizację zagadnienia, powinien to uczynić. Warto wykorzystać metody problemowe, np. ryby szkielet, drzewko decyzyjne lub stoliki eksperckie. Sugerowane zalecenia działań praktycznych do realizacji treści całego bloku III to:

- stawianie hipotez badawczych;
- analizowanie i interpretacja map tematycznych (klimatycznych, synoptycznych, zdjęć satelitarnych, geologicznych itp.), diagramów klimatycznych, danych dotyczących temperatur powietrza, opadów, wód powierzchniowych, stopnia zanieczyszczenia wód itp.; analizowanie fotografii, filmów prezentujących procesy zewnętrzne modelujące powierzchnię Ziemi (erozja, transport, akumulacja) oraz skutki rzeźbotwórczej działalności rzek, wiatru, lodowców, lądolodu i mórz oraz wietrzeń;
- omawianie zagrożeń i skutków zjawisk ekstremalnych, np. wpływu zanikania pokrywy lodowej w obszarach okołobiegunowych na gospodarkę, życie mieszkańców i ich tożsamość kulturową w formie prezentacji fotograficzno-opisowej;
- prezentacje multimedialne, na których prezentowane są procesy geologiczne (wewnętrzne i zewnętrzne) oraz podstawowe cechy skał i ich zastosowanie, prezentacja na modelu związków budowy wnętrza Ziemi z ruchem płyt litosfery i jego wpływu na genezę procesów endogenicznych i egzogenicznych (wyjaśnienie głównych procesów wewnętrznych prowadzących do urozmaicenia powierzchni Ziemi: ruchy epejrogeniczne, ruchy górotwórcze, wulkanizm, plutonizm, trzęsienia

ziemi), prezentowanie (na modelu lub fotografii) stref roślinnych, wykazując równocześnie związek między klimatem, roślinnością a glebami.

Klasa II

Realizujemy: Rozszerzenie R (26 godz.) Działy i liczba godzin: VII – 3; VIII – 6; IX – 3; X – 3; XI – 5; XII – 6. (*korelacja z matematyką, fizyką, biologią, informatyką, chemią, historią, WOS*)

- Program dla geografii „podstawa” – P (26 godzin) działy VII–XIII.
- Ponadto istnieje zapas godzin na realizację lekcji powtórzeniowych i sprawdzianów.

I. Blok. Najważniejsze wydarzenia na świecie. (3 godz.) Działy: R. VII 1- 3; P. VII 1–8. (*korelacja z historią i WOS*)

Zakres treści: Współpraca i konflikty: sieć powiązań postkolonialnych, organizacje współpracy politycznej, społecznej i gospodarczej, przyczyny i skutki konfliktów zbrojnych.

Sugerowane tematy i numery lekcji w bloku:

1. Przyczyny i skutki zróżnicowania poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego państw UE.
2. Znaczenie procesów integracyjnych i dezintegracyjnych na świecie.
3. Współczesne konflikty zbrojne i terroryzm na świecie: przyczyny i sposoby ich ograniczenia.

Opis działań

Zagadnienia poruszane w tym bloku są istotne dla ucznia, jeśli chcemy wyjaśnić przyczyny współczesnych zmian na mapie politycznej świata oraz wskazać źródła informacji. Należy przypomnieć uczniom, że już na II etapie kształcenia omawiali podobne zagadnienia, np.: podział polityczny Europy, sąsiedzi Polski, wejście Polski do UE, procesy integracji i globalizacja. Działania praktyczne na lekcji powinny się opierać o analizę różnych tekstów źródłowych, a najważniejsze i aktualne informacje uczeń znajdzie w codziennej prasie i wiadomościach w telewizji i Internecie. Dzięki takim informacjom uczeń może np. poznać przyczyny i skutki aktualnych konfliktów na świecie. Wskazujemy na konieczność analizy danych statystycznych, w celu wyjaśnienia procesów społeczno-ekonomicznych oraz przyczyn zróżnicowania gospodarczego państw świata według wskaźników rozwoju – PKB na jednego mieszkańca, wskaźniki Rozwoju Społecznego (HDI) i Ubóstwa Społecznego (HPI). Metody stosowane na lekcji to np. analiza tekstów źródłowych, debaty, dyskusje, giełda pomysłów.

Wymagania szczegółowe. Uczeń:

- wyjaśnia przyczyny rozpadu systemu kolonialnego i wpływ kolonializmu na współczesny podział polityczny świata;
- wykazuje wpływ dawnych systemów kolonialnych na współczesną sieć powiązań politycznych, gospodarczych i kulturowych państw;
- wymienia przyczyny oraz pozytywne i negatywne skutki integracji politycznej i gospodarczej na świecie, ze szczególnym uwzględnieniem Unii Europejskiej oraz procesów dezintegracyjnych na wybranych przykładach;
- wyjaśnia rolę ważniejszych międzynarodowych organizacji w życiu politycznym, społecznym i gospodarczym różnych regionów świata, w tym znaczenie Unii Europejskiej w przemianach społeczno-gospodarczych państw zintegrowanych;
- analizuje zróżnicowanie przestrzenne państw świata według wskaźników rozwoju – PKB na jednego mieszkańca, Wskaźnika Rozwoju Społecznego (HDI), Wskaźnika Ubóstwa Społecznego (HPI);
- porównuje strukturę PKB państw znajdujących się na różnym poziomie rozwoju gospodarczego oraz ocenia strukturę PKB Polski na tle innych krajów;
- wskazuje na mapie miejsca ważniejszych konfliktów zbrojnych;
- wyjaśnia przyczyny współczesnych konfliktów zbrojnych w wybranych regionach świata;
- wyjaśnia, jaki jest wpływ konfliktów zbrojnych na zmiany granic państw, migracje ludności, struktury społeczne, gospodarkę i środowisko przyrodnicze;
- wymienia przykłady aktów terrorystycznych w wybranych regionach świata w XXI w.;
- wyjaśnia, jaki jest wpływ mediów na społeczny odbiór przyczyn i skutków konfliktów na świecie na wybranych przykładach.

II. Blok. Jakie są przyczyny przemian struktur demograficznych i społecznych?

(6 godz.)

Działy: R. VIII (1–6); P. V (1–15), XIII (7,10). (korelacja z matematyką i historią)

Zakres treści: fazy urbanizacji, procesy metropolizacji, typy fizjonomiczne i funkcje miast, formy zespołów miejskich, rozwój obszarów wiejskich. Zróżnicowanie struktur społecznych i procesów urbanizacyjnych: struktury językowe i wykształcenia, kulturowe postrzeganie przestrzeni.

Sugerowane tematy i numery lekcji w bloku:

1. Rozwój społeczeństw a wykształcenie jej mieszkańców.
2. Przemiany struktur demograficznych i społecznych świata.
3. Prognozy demograficzne dla różnych regionów na świecie.
4. Zespoły miejskie i ich rola we współczesnym świecie.
5. Przyczyny wzrostu atrakcyjności obszarów wiejskich dla mieszkańców miast.

6. Kręgi cywilizacyjne a poziom rozwoju gospodarczego państw – kulturowe postrzeganie przestrzeni.

Zajęcia w terenie: ankiety wśród mieszkańców najbliższej okolicy szkoły.

Opis działań

Zagadnienia tej części dotyczą tematyki demograficznej świata, szczegółowe jej omówienie ułatwi realizację tych samych zagadnień, ale dotyczących Polski. Na poprzednich etapach kształcenia uczeń opanował takie umiejętności, jak: czytanie, interpretacja i analiza treści różnych map, wyjaśnianie sposobu i zastosowanie różnych metod przedstawiania treści geograficznych, wyjaśnianie pojęcia: demografia, metropolia, migracje, wskaźniki przyrostu naturalnego. Należy je teraz odpowiednio wykorzystać, stosując proponowane metody, np.: giełda pomysłów, ranking diamentowy czy praca z danymi statystycznymi, np. podczas obliczania współczynników: dzietności, przyrostu naturalnego, wskaźnik gęstości zaludnienia, współczynnik urbanizacji; dzięki temu uczeń może prognozować sytuację demograficzną na podstawie danych statystycznych lub wykazywać związki, np. pomiędzy przeciętną długością trwania życia a starzeniem się społeczeństw lub typem fizjonomicznym miast z kręgami cywilizacyjnymi oraz poziomem rozwoju gospodarczego państwa.

Wymagania szczegółowe. Uczeń:

- korzysta z map cyfrowych dostępnych w Internecie;
- wyróżnia, np. fazy urbanizacji oraz procesy metropolizacji;
- identyfikuje funkcje miast i formy zespołów miejskich na świecie;
- charakteryzuje strukturę językową ludności świata oraz wyjaśnia proces upowszechniania się wybranych języków na świecie i podaje jego konsekwencje;
- analizuje zróżnicowanie struktury wykształcenia ludności na świecie i wykazuje jej związek z poziomem rozwoju społeczno-gospodarczego;
- wyjaśnia, na czym polega kulturowe postrzeganie przestrzeni przez człowieka oraz na podstawie materiałów źródłowych analizuje różnice w jej postrzeganiu w różnych kręgach kulturowych;
- wyjaśnia, na czym polegają problemy państw o różnej strukturze etnicznej;
- wyjaśnia, co to są fazy urbanizacji oraz charakteryzuje procesy metropolizacji;
- omawia: funkcje, typy fizjonomiczne miast i formy zespołów miejskich na świecie, wiąże typy fizjonomiczne miast z kręgami cywilizacyjnymi oraz poziomem rozwoju gospodarczego państw.

III. Blok. Współczesne tendencje gospodarcze świata. (6 godz.)

Działy: R.: IX (1–3); XI (1–5); P.: IX (1–6); XI (1–7); XIII (4.9,10). (korelacja historia, WOS)

Zakres treści: Struktura gospodarki i tendencje rozwoju gospodarczego: klasyfikacja gospodarki, związki usług i działalności przemysłowej, zmiany w strukturze i sektorach gospodarki. Czynniki lokalizacji, przemysł tradycyjny i zaawansowanych technologii, obszary koncentracji przemysłu, rozwój i rola budownictwa w gospodarce.

Sugerowane tematy i numery lekcji w bloku:

1. Rola sektorów gospodarki w rozwoju cywilizacyjnym świata. (2 godz.)
2. Usługi czy działalność przemysłowa.
3. Dylematy współczesnego przemysłu. (2 godz.)
4. Budownictwo i jego rola w gospodarce światowej.

Opis działań

Zagadnienia dotyczące współczesnych tendencji w gospodarce to między innymi przypomnienie pojęć wyjaśnianych na lekcjach na poprzednich etapach kształcenia, np.: przemysł, nowoczesne technologie, odnawialne i nieodnawialne źródła energii, czynniki lokalizacji przemysłu. Ta część dotyczy dalszego kształtowania umiejętności korzystania z różnych źródeł informacji geograficznej (map, danych statystycznych i innych dostępnych materiałów źródłowych), uczeń odczytuje, analizuje, wnioskuje, porównuje, stawia hipotezy i rozwiązuje problemy. Szczególny nacisk należy położyć na nowe gałęzie przemysłu i nowoczesne technologie oraz wpływ przemysłu na środowisko (porównanie) oraz wskazanie tempa zmian zachodzących w przemyśle i ich znaczenia dla sprawnego funkcjonowania gospodarki światowej, wyjaśnianie, np. przyczyn i formułowanie twierdzenia o prawidłowościach w zakresie zmiany roli przemysłu w rozwoju cywilizacyjnym dla wybranych krajów świata, w tym Polski. Należy omówić przyczyny zmieniającej się roli czynników lokalizacji przemysłu oraz ich wpływu na rozmieszczenie i rozwój wybranych jego działów. Wszystkie omawiane zagadnienia należy porównać z Polską. Metody sugerowane na lekcji to: praca z mapą, danymi statystycznymi, a w szczególności praca z tekstem źródłowym, można też wykorzystać giełdę pomysłów, ranking ważności, metaplan i inne metody problemowe.

Wymagania szczegółowe. Uczeń:

- stosuje w analizach gospodarczych Polską Klasyfikację Działalności (PKD);
- wyjaśnia, dlaczego zacierają się granice między sektorem przemysłowym i usługowym na przykładzie budownictwa oraz działalności firm informatycznych;

- wykazuje wpływ procesu globalizacji i rozwoju nowych technologii na zmiany w zatrudnieniu według sektorów gospodarki oraz przemiany wewnątrzsektorowe na wybranych przykładach;
- wykazuje różnice między czynnikami lokalizacji przemysłu tradycyjnego i zaawansowanych technologii oraz wyjaśnia zmiany znaczenia tych czynników w procesie rozwoju cywilizacyjnego;
- wskazuje obszary koncentracji przemysłu (ważniejsze ośrodki przemysłowe, technopolie, okręgi) na świecie i w Polsce oraz wyjaśnia istotę i rolę klastrów w budowie gospodarki opartej na wiedzy;
- wyjaśnia zmiany struktury przestrzennej przemysłu tradycyjnego i zaawansowanych technologii na świecie oraz określa udział Polski w tych zmianach;
- omawia czynniki rozwoju budownictwa oraz jego rolę w gospodarce na przykładzie wybranych państw świata i Polski;
- podaje argumenty przemawiające za potrzebą zharmonizowania stylu budownictwa z istniejącym krajobrazem przyrodniczym i kulturowym;
- korzysta z różnych źródeł informacji geograficznej: map, danych statystycznych i innych dostępnych materiałów źródłowych, np. www.scholaris.pl, *e. podręczniki*;
- porównuje, np. cechy przemysłu tradycyjnego i przemysłu zaawansowanych technologii;
- dyskutuje na temat pozytywnych i negatywnych skutków zmian we współczesnej gospodarce.

Iv. Blok. Rolnictwo jako ważny sektor gospodarki. (4 godz.)

Działy: R. X (1–4); P. X 1–6. (korelacja z biologią, chemią)

Zakres treści: zagadnienia dotyczące treści rolnictwo obejmują zróżnicowania gospodarki rolnej: typy rolnictwa i główne regiony rolnicze na świecie, rolnictwo uprzemysłowione a rolnictwo ekologiczne, uprawy roślin modyfikowanych genetycznie.

Sugerowane tematy i numery lekcji w bloku:

1. Regiony rolnicze na świecie.
2. Charakterystyka typów rolnictwa na świecie i ich wpływ na środowisko przyrodnicze.
3. Rolnictwo uprzemysłowione czy rolnictwo ekologiczne?

Opis działań

W tej części przypominamy pojęcia wyjaśniane na lekcjach w szkole podstawowej (przyroda i geografia). Treści znane uczniowi to: użytkowanie ziemi, chów, hodowla, zboża, rośliny przemysłowe, warunki przyrodnicze i pozaprzyrodnicze rozwoju

rolnictwa, gleby i ich znaczenie. Treści zawarte w tym bloku dotyczą dalszego kształtowania umiejętności korzystania z różnych źródeł informacji geograficznej (map, danych statystycznych i innych dostępnych materiałów źródłowych). Uczeń odczytuje, analizuje, wnioskuje, porównuje, stawia hipotezy i rozwiązuje problemy, w tym wpływ człowieka na środowisko przyrodnicze i jak można zapobiegać degradacji środowiska w wyniku np. intensywnego rolnictwa lub gospodarki żarowej. Celem realizacji tych treści jest poznanie przez ucznia wybranych zagadnień dotyczących cech rolnictwa, zmian zachodzących w rolnictwie, tempa rozwoju rolnictwa, ich znaczenia dla sprawnego funkcjonowania gospodarki. Wszystkie omawiane zagadnienia porównamy w klasie III z Polską. Metody stosowane na lekcji to: praca z mapą, danymi statystycznymi, a w szczególności analiza materiałów źródłowych, stosujemy metody burzy mózgów, ranking ważności, metaplan, dyskusja kierowana i inne metody.

Wymagania szczegółowe. Uczeń:

- charakteryzuje różne typy rolnictwa, omawia ich uwarunkowania oraz wyróżnia główne cechy regionów rolniczych na świecie;
- wymienia zasady rolnictwa ekologicznego, wykazuje różnice między rolnictwem uprzemysłowionym i rolnictwem ekologicznym oraz przedstawia ich wady i zalety;
- wyjaśnia problemy związane z upowszechnianiem się roślin uprawnych modyfikowanych genetycznie i wyjaśnia rozmieszczenie obszarów ich upraw;
- omawia dylematy związane z wykorzystaniem roślin modyfikowanych genetycznie.

V. Blok. Rola usług w rozwoju społeczno-gospodarczym świata. (5 godz.)

Działy: R. XII (1–7); P. XII (1–5); XIII (6, 9, 10). (korelacja z WOS)

Zakres treści: Rola tradycyjnych i nowoczesnych usług w rozwoju społeczno-gospodarczym: transport, łączność, usługi edukacyjne, badawczo-rozwojowe, finansowe i turystyczne.

Sugerowane tematy i numery lekcji w bloku:

1. Rola tradycyjnych i nowoczesnych usług w rozwoju społeczno-gospodarczym świata. (2 godz.)
 2. Wpływ rozwoju usług transportowych na środowisko. (2 godz.)
 3. Wzrost rangi turystyki w usługach. (1 godz.)
- **Zajęcia w terenie:** ankiety i wywiady wśród mieszkańców na temat roli usług w mojej miejscowości.

Opis działań

W tej części przypominamy pojęcia wyjaśniane na lekcjach poprzednich etapów kształcenia (przyroda, szkoła podstawowa – geografia), np. uczeń omawia tempo

rozwoju usług, wyjaśnia ich znaczenie dla sprawnego funkcjonowania gospodarki, wyjaśnia rolę nowoczesnej łączności oraz transportu. Treści z tego bloku dotyczą również dalszego kształtowania umiejętności korzystania z różnych źródeł informacji geograficznej (map, danych statystycznych i innych dostępnych materiałów źródłowych), uczeń odczytuje, analizuje, wnioskuje, porównuje, stawia hipotezy i rozwiązuje problemy.

Celem realizacji tych treści jest poznanie przez ucznia wybranych zagadnień związanych z nowymi usługami, nowoczesnej łączności oraz sprawnie działającego transportu. Wszystkie omawiane zagadnienia zostaną następnie porównane z Polską.

Metody stosowane na lekcji to przede wszystkim praca z mapą, danymi statystycznymi, a w szczególności analiza materiałów źródłowych, stosujemy metody burzy mózgów, ranking ważności, inne metody problemowe, np. analiza SWOT, drzewko decyzyjne.

Wymagania szczegółowe. Uczeń:

- Wyjaśnia, na podstawie danych statystycznych i map tematycznych, zróżnicowanie udziału poszczególnych rodzajów transportu w przewozach na świecie i w Polsce;
- wykazuje rolę telekomunikacji w kształtowaniu społeczeństwa informacyjnego;
- wyjaśnia prawidłowości dotyczące przestrzennego zróżnicowania dostępności do usług edukacyjnych oraz nakładów na prace badawczo-rozwojowe na świecie;
- wykazuje znaczenie usług finansowych w rozwoju innych sektorów gospodarki oraz wskazuje główne centra finansowe na świecie;
- wyróżnia rodzaje usług turystycznych oraz wyjaśnia przyczyny i skutki społeczno-kulturowe i gospodarcze szybkiego ich rozwoju na świecie;
- analizuje rolę usług turystycznych w rozwoju regionów świata.

Klasa III

Realizujemy: Rozszerzenie R – 52 godziny dydaktyczne. Działy i liczba godzin: XIII – 8 godz.; XIV – 12, XV – 8, XVI – 20.

- Program dla geografii „Podstawa” – P (26 godz.), treści z podstawy to działy: XIV- XVI.
- Po każdym dziale należy przeznaczyć dwie godziny na powtórzenie i sprawdzian.

I. Blok. Co zdecydowało o zróżnicowaniu środowiska przyrodniczego Polski?

(8 godz.)

P dział: XIV (1–11); R dział XIII (1–8), korelacja z fizyką, chemią i biologią.

Zakres treści: środowisko przyrodnicze Polski – związki między elementami środowiska przyrodniczego na wybranych obszarach Polski: gór, wyżyn, nizin, pojezierzy i pobraży.

Sugerowane tematy i numery lekcji w bloku:

1. Przyczyny zróżnicowania środowiska przyrodniczego w Polsce. (3 lekcje)
(Dominujące cechy rzeźby Polski i główne czynniki rzeźbotwórcze)
2. Związki między elementami środowiska przyrodniczego na wybranych obszarach Polski (góry, wyżyny, niziny). (min. 5 godz.)

Zajęcia terenowe/wycieczka edukacyjno-krajoznawcza lub wirtualna (np. specyficzne cechy środowiska przyrodniczego Gór Świętokrzyskich).

Opis działań

Zagadnienia realizowane w tym bloku to w dalszym ciągu kształcenie umiejętności czytania map tematycznych Polski oraz utrwalenie poznanych na wcześniejszych lekcjach pojęć. W tej części uczniowie przypominają sobie umiejętności i informacje dotyczące Polski (z wcześniejszych etapów kształcenia), a są to między innymi:

- klimat Polski;
- wydarzenia z przeszłości geologicznej Polski, zasoby naturalne Polski i regionu;
- geneza skał charakterystycznych dla regionu zamieszkania, zależności pomiędzy budową geologiczną a rzeźbą terenu, pojęcia: region geograficzny, dominanta, klimat, wody powierzchniowe, sieć rzeczna, jezioro, gleby, biosfera;
- związki i zależności w środowisku przyrodniczym;
- dobierają zakres treści do opisu cechy dominującej w wybranych regionach geograficznych.

Należy dokonać oceny środowiska przyrodniczego pod kątem różnych form działalności sił przyrody, jak i człowieka. Uczeń dostrzega w terenie skutki, zarówno pozytywne, jak i negatywne, działalności człowieka, a także tempo i kierunki zmian w środowisku przyrodniczym. Należy przypomnieć uczniowi informacje o regionie zamieszkania (szkoła podstawowa). Ważne jest wskazanie wpływu procesów geologicznych na rzeźbę poszczególnych jednostek fizyczno-geograficznych, omówienie zróżnicowania rzeźby Polski, warunki klimatyczne i wody, które też są czynnikiem rzeźbotwórczym. Kształcimy umiejętność analizowania map różnych treści, danych klimatycznych, diagramów klimatycznych, profili geologicznych, tabel stratygraficznych, prezentacji multimedialnych. Tematy z tej części mogą być

realizowane różnorodnymi metodami, np. mapowanie pojęć, metody SWOT lub 6S3 czy WEBQUESTU, służącymi aktywizacji wszystkich uczniów, zarówno zdolnych, jak i słabszych, czy też uczniów z dysfunkcjami.

Zajęcia w terenie to obserwacje i badanie rzeźby terenu najbliższej okolicy, geneza form rzeźby, czytanie mapy, orientacja mapy w terenie, aktualizacja mapy, szkic, plan, mapa topograficzna, interpretacja zdjęć lotniczych i satelitarnych obszaru zajęć terenowych, dokumentowanie przeprowadzonych obserwacji jako wstęp do działu XVI oraz kształtowanie postaw odpowiedzialności za otaczające środowisko.

Wymagania szczegółowe. Uczeń:

- omawia cechy rzeźby i wyjaśnia wpływ procesów wewnętrznych i zewnętrznych na ukształtowanie powierzchni głównych jednostek fizycznogeograficznych Polski;
- porównuje środowisko przyrodnicze Tatr Zachodnich i Wysokich oraz wykazuje związki między jego elementami;
- omawia specyficzne cechy środowiska przyrodniczego Sudetów, Gór Świętokrzyskich i Bieszczad oraz identyfikuje przyczyny istniejących różnic;
- wyjaśnia wpływ skał węglanowych i lessowych wyżyn Polski na elementy środowiska przyrodniczego;
- wyjaśnia wpływ lądolodu na środowisko przyrodnicze pojezierzy i nizin oraz porównuje rzeźbę młodoglacjalną i staroglacjalną;
- wykazuje związki między elementami środowiska przyrodniczego Żuław Wiślanych;
- charakteryzuje zróżnicowanie rzeźby pobrzeża Bałtyku oraz porównuje cechy i wyjaśnia genezę wybrzeża niskiego i wysokiego;
- stawia hipotezy badawcze;
- wskazuje na podstawie różnych materiałów źródłowych zależności: budowa geologiczna – rzeźba terenu, rzeźba terenu – klimat; klimat – geologia – wody i inne;
- przedstawia wnioski wynikające z analizy informacji, np. statystycznych i aplikacji GIS.

II. Blok Krajobrazy Polski i ich charakterystyka (12 godz.)

R. dział XIV (1–6) (korelacja z biologią).

Treści programowe: Zróżnicowanie krajobrazowe Polski: krajobraz wód powierzchniowych, bagienno-łąkowy, leśny, górski ponad granicą lasu, rolniczy – wiejski, podmiejski i rezydencjalny, małomiasteczkowy, wielkich miast, przemysłowy, górniczy, komunikacyjny. Współpraca z nauczycielem informatyki.

Sugerowane tematy i numery lekcji w bloku:

1. Zróżnicowanie krajobrazowe Polski. (10 godz.)
(krajobraz wód powierzchniowych, bagienno-łąkowy, leśny, górski ponad granicą lasu, rolniczy – wiejski, podmiejski i rezydencjalny, małomiasteczkowy, wielkich miast, przemysłowy, górniczy, komunikacyjny).
(*Piękno i różnorodność krajobrazów przyrodniczych i kulturowych Polski – wirtualna wycieczka edukacyjno-krajoznawcza "od gór do morza"*).
2. Wartości przyrodnicze i kulturowe a stan wybranego krajobrazu. (2 godz.)

Opis działań

Zagadnienia realizowane w tym bloku to w dalszym ciągu kształcenie umiejętności, które nabyli uczniowie na wcześniejszych etapach, dotyczą one umiejętności opisu cech krajobrazów. W klasie III w dalszym ciągu ćwiczymy umiejętności pracy z mapą, z systemem GIS w celu pozyskiwania informacji. Należy dokonać oceny zróżnicowanego środowiska przyrodniczego pod kątem różnych form działalności człowieka. Uczeń dostrzega także tempo i kierunki zmian w środowisku przyrodniczym. Należy przypomnieć informacje o regionie zamieszkania (szkoła podstawowa). Ważnym jest wskazanie wpływu różnorodnych procesów na tworzenie się omawianego krajobrazu. Tematy z tej części mogą być realizowane różnorodnymi metodami, np. mapowanie pojęć, ranking ważności, WebQuest.

Wymagania szczegółowe. Uczeń:

- rozpoznaje na podstawie materiałów źródłowych (map, fotografii naziemnych i lotniczych, obrazów satelitarnych) rodzaj pokrycia terenu;
- opisuje główne cechy wybranych krajobrazów w Polsce: krajobraz wód powierzchniowych (np. Wielkie Jeziora Mazurskie), leśny (np. Puszcza Białowieska), bagienno-łąkowy (np. Biebrzański Park Narodowy), górski ponad granicą lasu (np. Karkonosze), rolniczy – wiejski (np. Roztocze), podmiejski i rezydencjalny (np. miejscowości podwarszawskie), małomiasteczkowy (np. Tykocin), metalurgicznego, górniczy (np. obszar kopalni Bełchatów), komunikacyjny (np. węzeł transportowy komunikacyjny Kraków – Balice);
- wymienia ważniejsze czynniki kształtujące wybrane krajobrazy;
- opisuje główne funkcje krajobrazów;
- ocenia stan zachowania krajobrazu (harmonijny, przekształcony, zdegradowany);
- wyjaśnia rolę turystyki i krajoznawstwa w poznawaniu zróżnicowania i piękna krajobrazów przyrodniczych i kulturowych Polski oraz ich promowaniu w kraju i za granicą;
- korzysta z systemu GIS.

Lekcje w terenie: ocena wartości przyrodniczych i kulturowych oraz stan zachowania krajobrazu najbliższej okolicy szkoły; wskazanie przykładów działań służących zachowaniu walorów krajobrazów przyrodniczych i kulturowych oraz zapobieganiu ich degradacji.

III. Blok. Zróżnicowanie społeczne i kulturowe Polski. (8 godz.)

P. dział. XV (1–6) ; R. dział XV (1–10). (korelacja z WOS i matematyką)

Zakres treści: wady i zalety życia na wsi i w mieście, cechy miast, zaangażowanie w działalność społeczną, preferencje wyborcze, partycypacja społeczna, ubóstwo, wykluczenie i solidarność społeczna, zróżnicowanie społeczno-kulturowe Polski: regiony etnograficzne, poziom życia, zachowania prokreacyjne Polaków.

Sugerowane tematy i numery lekcji w bloku:

3. Przyczyny różnic w strukturze społecznej Polski. (3 godz.)
4. Zalety życia na wsi i w mieście. (2 godz.)
5. Zróżnicowanie społeczno-kulturowe w Polsce. (3 godz.)

Opis działań

Zagadnienia w tym bloku dotyczą tematyki demograficznej, były omawiane już wcześniej, np. procesy urbanizacyjne, liczba ludności czy gęstość zaludnienia na świecie i w Polsce.

Realizując treści zamieszczone w tym bloku sprawdzamy, czy uczeń przyswoił sobie poznane wcześniej terminy i potrafi zastosować je w praktyce, np. czy korzysta z różnych źródeł informacji geograficznych, a także czy poprawnie odczytuje, analizuje, porównuje, wykazuje różnice, charakteryzuje, przetwarza informacje statystyczne.

Powinno się w tej części odnosić informacje demograficzne dotyczące Polski do regionu zamieszkania ucznia. Podczas realizacji tych treści należy korzystać z najnowszych informacji statystycznych, np. wojewódzkich (GIS). Należy uczulić ucznia na wszelkie dane dotyczące ludności przekazywane w mediach, a następnie odnieść się do ich rzetelności. poznanie przez ucznia.

Wymagania szczegółowe. Uczeń:

- wyjaśnia przyczyny zróżnicowania etnograficznego Polski;
- porównuje poziom życia ludności (w zakresie stanu środowiska, warunków mieszkaniowych, infrastruktury komunalnej, dostępu do kultury, oświaty i ochrony zdrowia) w wybranych regionach Polski;

- analizuje zróżnicowanie przestrzenne zachowań prokreacyjnych Polaków i wykazuje ich związek z uwarunkowaniami społeczno-kulturowymi i polityką prorodzinną państwa;
- omawia zalety i wady życia na wsi i w miastach różnej wielkości oraz w wybranych regionach;
- wyjaśnia problem gettoizacji przestrzeni miasta, jego przyczyny i konsekwencje;
- identyfikuje cechy indywidualne wybranych miast w Polsce, określa na czym polega ich genius loci oraz główne przyczyny zróżnicowania poczucia więzi z miastem;
- przedstawia regionalne zróżnicowanie zaangażowania w działalność organizacji społecznych w Polsce;
- analizuje przestrzenne zróżnicowanie preferencji wyborczych Polaków, wykorzystując technologie geoinformacyjne i dyskutuje nad przyczynami tego zróżnicowania;
- dostrzega wartość partycypacji społecznej w działaniach na rzecz rozwoju lokalnego i regionalnego, w tym poprawy jakości życia;
- analizuje dane dotyczące regionalnego zróżnicowania ubóstwa, formułuje i weryfikuje hipotezy dotyczące jego przyczyn, proponuje działania na rzecz ograniczania biedy i wykluczenia społecznego w Polsce oraz wykazuje znaczenie solidarności społecznej w rozwiązywaniu tego problemu.

IV. Blok. Gospodarka Polski. (treści dodatkowe w klasie III) (5 godz.)

R. działy: X (2; 3; 4); XI (2; 3; 4); XII (1; 3; 7). (korelacja z biologią, historią)

Zakres treści: rolnictwo uprzemysłowione a rolnictwo ekologiczne, typy rolnictwa, uprawa roślin modyfikowanych genetycznie, główne regiony rolnicze w Polsce, przemiany w strukturze i sektorach gospodarki, sektor przemysłowy i budownictwo w Polsce, związki usług z działalnością przemysłową, nowoczesne usługi w Polsce.

Sugerowane tematy i numery lekcji w bloku:

1. Przyczyny zmian w polskiej gospodarce po roku 1990.
2. Gospodarka Polski a warunki rozwoju rolnictwa.
3. Regiony rolnicze w Polsce.
4. Rolnictwo uprzemysłowione czy rolnictwo ekologiczne w Polsce.
5. Rola nowoczesnych usług w tworzeniu dochodu narodowego.

Opis działań

Zakres tematyczny tej części dotyczy rolnictwa, przemysłu i usług Polski; warto pamiętać, że większość zagadnień omawianych była już wcześniej, np. dotyczyły one procesów uprzemysłowienia i rolnictwa na świecie. Uczeń na wcześniejszych etapach kształcenia wyjaśnia pojęcia:

- Rolnictwo: rolnictwo intensywne, warunki przyrodnicze naturalne i antropogeniczne, użytkowanie ziemi, uprawy, chów zwierząt, wymienia cechy polskiego rolnictwa, lasy i lesistość;
- Przemysł: okręgi przemysłowe, czynniki lokalizacji przemysłu, omawia strukturę źródeł energii w Polsce, wyjaśnia zmiany zachodzące w przemyśle, stosuje PKD w analizach gospodarczych;
- Usługi: omawia tempo rozwoju usług w Polsce, wyjaśnia ich znaczenia dla sprawnego funkcjonowania gospodarki, wyjaśnia rolę nowoczesnej łączności oraz transportu.

Realizując treści należy sprawdzić, czy uczeń przyswoił sobie poznane wcześniej terminy i potrafi zastosować je w praktyce, np. czy korzysta z różnych źródeł informacji geograficznych, a także czy poprawnie odczytuje, analizuje, porównuje, wykazuje różnice, charakteryzuje i przetwarza informacje statystyczne.

Podczas realizacji tych treści należy korzystać z najnowszych informacji statystycznych. Następnie omawiamy wybrane zagadnienia dotyczące cech polskiego rolnictwa, struktury źródeł energii w Polsce, zmian zachodzących w przemyśle, tempa rozwoju usług w Polsce, ich znaczenia dla sprawnego funkcjonowania gospodarki, nowoczesnej łączności oraz sprawnie działającego transportu. Wszystkie omawiane zagadnienia porównujemy z regionem zamieszkania ucznia. Warto omówić z uczniami zmiany w krajobrazie spowodowane rozwojem, np. komunikacji, powstaniem autostrady, nowego miejsca zatrudnienia dla mieszkańców regionu, wpływ budowy autostrady na środowisko przyrodnicze itp.

Metody stosowane na lekcji to: analiza materiałów źródłowych, metoda burzy mózgów, ranking ważności, metaplan, rybi szkielet i inne metody problemowe.

Wymagania szczegółowe. Uczeń:

- wyjaśnia wpływ czynników przyrodniczych i antropogenicznych na rozwój rolnictwa w Polsce;
- porównuje strukturę użytków rolnych w Polsce z wybranymi krajami świata;
- wyjaśnia zasięg geograficzny głównych upraw i chowu zwierząt w Polsce i na świecie;
- wyjaśnia stopień zaspokojenia potrzeb na usługi podstawowe i wyspecjalizowane w Polsce;
- wyjaśnia znaczenie usług komunikacyjnych (transportu i łączności), edukacyjnych, finansowych i turystycznych oraz handlowej wymiany towarowej w rozwoju społeczno-gospodarczym Polski;
- przedstawia zalety i wady różnych rodzajów transportu oraz charakteryzuje uwarunkowania ich rozwoju w Polsce;

- wykazuje na podstawie danych statystycznych i map tematycznych zróżnicowanie udziału poszczególnych rodzajów transportu w przewozach na świecie i w Polsce.

V. Blok. Mój region. (20 godz.)

Rozszerzenie dział: XVI 1–8 (korelacja z WOS, historią, j. polskim, plastyką, informatyką)

Treści programowe. Elementy przestrzeni geograficznej i relacje między nimi we własnym regionie – badania i obserwacje terenowe.

Sugerowane tematy i numery lekcji w bloku:

1. Mój region i jego miejsce na mapie Polski.
2. Relacje między elementami środowiska przyrodniczego a działalnością człowieka w moim regionie (zajęcia w terenie, np.: Poznajemy własną miejscowość/dzielnice/region prowadząc badania terenowe; Charakterystyka obszarów chronionych w moim regionie; Realizacja zasad zrównoważonego rozwoju na przykładzie parków krajobrazowych regionu; Obszary zagrożone ekologicznie i sposoby przeciwdziałania; Atrakcyjność turystyczna mojego regionu – projekt wycieczki).
3. Relacje między warunkami naturalnymi a gospodarką regionu.
4. Usługi tradycyjne i nowoczesne w moim regionie.
5. Dostępność handlu i usług w moim regionie.
6. Zróżnicowanie środowiska przyrodniczego.

Zajęcia w terenie. Uczeń:

- projektuje trasę wycieczki uwzględniającą wybrane grupy atrakcji turystycznych w miejscowości lub regionie oraz realizuje ją w terenie, wykorzystując mapę i GPS i GIS;
- prowadzi prace badawcze w regionie (opracowuje ankiety badawcze i wnioski po przeprowadzonym wywiadzie, ankiecie).

Opis działań

Do poznawania własnego regionu zasadnym byłoby zastosowanie metody projektu lub WEB QUEST, dzięki którym zaistnieje długoterminowa współpraca w grupie. Wskazane, aby te treści realizować, np. we współpracy z parkiem krajobrazowym lub leśnictwem. Zorganizowanie wyjazdu na cały dzień w teren (8 godzin lekcyjnych), daje możliwość zebrania potrzebnych materiałów i przeprowadzenia niezbędnych obserwacji wiedząc, że realizacja tych tematów przypada na miesiące wiosenne.

Wymagania szczegółowe. Uczeń:

- wykorzystując dane pozyskane w trakcie badań terenowych, analizuje wpływ przedsiębiorstwa przemysłowego lub usługowego na środowisko przyrodnicze, rynek pracy, jakość życia ludności i rozwój gospodarczy najbliższego otoczenia oraz przedstawia wyniki tych analiz w postaci prezentacji lub posteru;
- analizuje dostępność i ocenia jakość wybranych usług (np. edukacyjnych, zdrowotnych, rekreacyjnych, handlowych) w najbliższej okolicy (ulicy, dzielnicy miasta, wsi) na podstawie badań terenowych z wykorzystaniem kwestionariusza ankiety;
- na podstawie zebranych danych statystycznych oraz przeprowadzonych wywiadów identyfikuje czynniki kształtujące poziom bezrobocia we własnej miejscowości i odnosi go do poziomu bezrobocia we własnym regionie i w Polsce;
- na podstawie obserwacji oraz dostępnych materiałów źródłowych (np. miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego, geoportalu, zdjęć satelitarnych) wyróżnia główne funkcje i dokonuje oceny zagospodarowania terenu wokół szkoły;
- wykorzystując dane GUS oraz narzędzia GIS, analizuje i wyjaśnia strukturę użytkowania gruntów rolnych na terenach wiejskich lub gruntów zabudowanych i urbanizowanych na terenach miejskich własnego regionu;
- na podstawie obserwacji terenowych, współczesnych i archiwalnych map oraz fotografii prezentuje i wyjaśnia zmiany układu przestrzennego i wyglądu zabudowy wybranego terenu we własnej miejscowości;
- wyszukuje informacje na temat rewitalizacji zdegradowanych obszarów zurbanizowanych i poprzemysłowych, przedstawia jej cele oraz proponuje działania rewitalizacyjne w wybranej miejscowości własnego regionu;
- dokonuje analizy mocnych i słabych stron miejscowości zamieszkania lub dzielnicy dużego miasta oraz zagrożeń i szans jej rozwoju.

Klasa IV

Realizujemy: Rozszerzenie R – 40 godzin dydaktycznych. Działy i liczba godzin: XVII – 4, XIX – 4, XX – 5, XXI – 7; XXII – 6; XXIII – 5.

- Ponadto 2 godziny na powtórzenie i sprawdzian w każdym semestrze.
- W klasie IV współpracujemy z nauczycielami biologii, chemii, historii, WOS, fizyki i matematyki, kształtujemy wszystkie kompetencje kluczowe przydatne w dorosłym życiu ucznia, jak i w pracy zawodowej.

I. Blok. Strefowość środowiska przyrodniczego na Ziemi. (4 godz.)

Dział: XVII (1–5). (korelacja z biologią)

Zakres treści programowych: strefowość zjawisk przyrodniczych, specyfika środowiska przyrodniczego w strefach: równikowej, zwrotnikowych, podzwrotnikowych, umiarkowanych i polarnych, współzależność elementów środowiska przyrodniczego, astrefowe czynniki przyrodnicze modyfikujące zjawiska strefowe.

Sugerowane tematy i przydział godzin w bloku:

1. Współzależności elementów środowiska przyrodniczego w poszczególnych strefach klimatycznych. (3 godz.)
2. Czynniki astrefowe modyfikujące zjawiska klimatyczne na Ziemi. (1 godz.)

Opis działań

Głównym celem w klasie IV jest uporządkowanie wiedzy i umiejętności ucznia i jak najlepsze przygotowanie go do matury.

W tym bloku należy odnieść się do wiedzy, którą uczniowie nabyli podczas edukacji geograficznej w klasach I-III oraz poświęcić więcej uwagi celom i zasadom zrównoważonego rozwoju. Należy podjąć współpracę z nauczycielem biologii, realizując aspekty rozwoju zrównoważonego i holistycznego spojrzenia na środowisko przyrodnicze. Do edukacji wprowadzane są w większym zakresie elementy zadań otwartych, praca z tekstem źródłowym, a także metody uczące odpowiedzialnego podejmowania decyzji – np. drzewka decyzyjnego czy debaty „za i przeciw”.

Uczniowie częściej korzystają z systemu GIS i sprawnie posługują się informacjami z Internetu. Te umiejętności przydatne będą w przyszłej pracy zawodowej.

Wymagania szczegółowe. Uczeń:

- identyfikuje prawidłowości dotyczące zróżnicowania środowiska przyrodniczego na Ziemi;
- wyjaśnia strefowe występowanie zjawisk przyrodniczych;
- przedstawia główne cechy środowiska przyrodniczego stref od równikowej do polarnych;
- identyfikuje na przykładach współzależności elementów środowiska przyrodniczego w strefach klimatycznych;
- wyjaśnia wpływ astrefowych czynników przyrodniczych na modyfikowanie zjawisk strefowych na Ziemi.

II. Blok. Zagrożenia naturalne we współczesnym świecie. (9 godz.)

Dział: XVIII (1–10). (korelacja z fizyką i chemią)

Treści programowe: tropikalne cyklony, trąby powietrzne, sztormy, powódzie, tsunami, erozja gleb, wulkanizm, wstrząsy sejsmiczne, powstawanie lejów krasowych, zmiany klimatu, pustynnienie, zmiany zasięgu lodowców, ograniczone zasoby wody na Ziemi, zagrożenia georóżnorodności i bioróżnorodności.

Sugerowane tematy i przydział godzin w bloku:

1. Problemy środowiska przyrodniczego współczesnego świata. Zagrożenia spowodowane przez siły natury, ich przyczyny i konsekwencje. (8 godzin)
 - a) tropikalne cyklony, trąby powietrzne;
 - b) sztormy, powódzie, tsunami;
 - c) erozja gleb;
 - d) wulkanizm, wstrząsy sejsmiczne;
 - e) powstawanie lejów krasowych;
 - f) zmiany klimatu, pustynnienie, zmiany zasięgu lodowców;
 - g) ograniczone zasoby wody na Ziemi; h) zagrożenia georóżnorodności i bioróżnorodności.
2. Przyczyny zagrożeń antropogenicznych i ich skutki. (2 godziny)

Opis działań

W tym bloku należy odnieść się do wiedzy, którą uczniowie nabyli podczas edukacji geograficznej w klasach I-III; zwrócić szczególną uwagę na aktualne zmiany w środowisku przyrodniczym; wskazać, jak korzystać z różnych źródeł informacji i je przetwarzać. Głównym celem jest porządkowanie wiedzy i umiejętności geograficznych ucznia oraz dobre przygotowanie go do matury, uczniowie rozwiązują testy, jak i uczą się odpowiadać na pytania otwarte. Wskazana jest bliższa współpraca z nauczycielem fizyki i chemii w celu pełnego, profesjonalnego wyjaśnienia przyczyn i skutków różnych zjawisk występujących w przyrodzie, zwłaszcza klimatycznych. W pracy z uczniem należy jak najczęściej wprowadzać elementy zadań otwartych, pracę z tekstem źródłowym, z wykresami, a także metody mapowania pojęć, analizy SWOT, debaty za i przeciw. Uczniowie częściej powinni korzystać z systemu GIS i sprawnie posługiwać się informacjami z Internetu. Te umiejętności będą przydatne w przyszłej pracy zawodowej.

Wymagania szczegółowe. Uczeń:

- wyjaśnia powstawanie geozagrożeń meteorologicznych i klimatycznych (tropikalne cyklony, trąby powietrzne, pustynnienie, zmiany klimatu);
- wskazuje na mapie regiony występowania geozagrożeń i podaje przykłady działań ograniczających ich skutki;

- wyjaśnia powstawanie sztormów, powodzi i tsunami;
- przedstawia genezę i skutki geologicznych zagrożeń (wulkanizm, trzęsienia ziemi, powstawanie lejów krasowych);
- podaje przyrodnicze i antropogeniczne przyczyny intensywnej erozji gleb oraz prezentuje sposoby jej zapobiegania na wybranych przykładach;
- wykorzystuje zdjęcia satelitarne i lotnicze oraz technologie geoinformacyjne do lokalizowania i określania zasięgu katastrof przyrodniczych;
- wyjaśnia, jakie działania człowieka ograniczą skalę współczesnych zagrożeń;
- wymienia konsekwencje klęsk żywiołowych;
- wyjaśnia, w jaki sposób równowaga ekologiczna może być zakłócona w wyniku działań człowieka;
- wyjaśnia, które działania należy podjąć, aby ochronić bioróżnorodność naszej planety;
- dyskutuje na temat wpływu deforestacji i innych czynników na zmiany klimatu na Ziemi oraz proponuje działania służące ograniczeniu tych zmian;
- wskazuje na mapach obszary współcześnie zlodzone i ocenia wpływ zmian klimatycznych na zasięg pokrywy lodowej;
- identyfikuje przyczyny przyrodnicze i antropogeniczne ograniczonych zasobów wodnych w wybranych regionach świata i proponuje działania wspomagające racjonalne gospodarowanie wodą;
- uzasadnia znaczenie georóżnorodności oraz bioróżnorodności i podaje przykłady działań na rzecz ich ochrony.

III. Blok. Środowisko przyrodnicze a działalność człowieka. (5 godz.)

Dział XIX 1–4 (korelacja z historią i WOS)

Treści programowe: Uwarunkowania przyrodnicze gospodarczej działalności człowieka na przykładzie wybranych obszarów: związki rolnictwa z klimatem, ukształtowaniem powierzchni, żyznością gleb i zasobami wodnymi, związek przemysłu i struktury towarowej handlu zagranicznego z zasobami surowców mineralnych, sposoby pokonywania przez człowieka przyrodniczych ograniczeń działalności gospodarczej, zmiany znaczenia środowiska przyrodniczego w rozwoju społeczno-gospodarczym regionów.

Sugerowane tematy i przydział godzin w bloku:

1. Przyczyny zróżnicowania rolnictwa na świecie. (2 godz.)
2. Rozwój przemysłu w XXI wieku a baza surowcowa. (2 godz.)
3. Wpływ przyrodniczych ograniczeń na działalność gospodarczą człowieka. (1 godz.)

Opis działań. W tym bloku należy odnieść się do wiedzy, którą uczniowie nabyli podczas edukacji geograficznej w klasach I-III. Należy też zwrócić szczególną uwagę

na zagadnienia związane z gospodarką i jej przemianami, np. w XX wieku; uczniowie zdolni mogą sięgnąć głębiej w dzieje przemysłu, wykorzystując różne źródła wiedzy geograficznej. Warto tutaj zachęcać uczniów do śledzenia zmian w zakresie gospodarki światowej tak, aby dostrzegli nie tylko przyczyny, ale też następstwa działalności człowieka dla przyszłych pokoleń. Głównym celem jest uporządkowanie wiedzy i umiejętności ucznia oraz przygotowanie go do matury. Wskazana jest w tym bloku współpraca z nauczycielem historii. Do edukacji geograficznej należy wprowadzać różne typy zadań, w tym zadania otwarte, pracę z tekstem źródłowym, z mapami interaktywnymi, a także metody mapowania pojęć, debaty za i przeciw, metodę projektu oraz WEBQUEST. Uczniowie korzystają z systemu GIS, sprawnie posługują się informacjami z Internetu. Te umiejętności przydatne są w przyszłej pracy zawodowej.

Wymagania szczegółowe. Uczeń:

- omawia wpływ środowiska przyrodniczego na działalność człowieka;
- wykazuje związki kierunków produkcji rolnej, w tym struktury upraw i chowu zwierząt, z klimatem, ukształtowaniem powierzchni, żyznością gleb i zasobami wodnymi;
- wyjaśnia związki między występowaniem surowców mineralnych a kierunkami rozwoju przemysłu i strukturą towarową handlu zagranicznego;
- prezentuje przykłady sposobów pokonywania przyrodniczych ograniczeń działalności gospodarczej człowieka i ocenia ich zgodność z zasadami zrównoważonego rozwoju;
- przedstawia zmiany znaczenia czynników przyrodniczych w rozwoju społeczno-gospodarczym regionów w przeszłości i współcześnie oraz dyskutuje na temat ich roli w przyszłości.

IV. Blok. Problemy polityczne współczesnego świata. (5 godz.)

Dział XX 1–5 (korelacja z historią)

Treści programowe: współczesne zmiany na mapie politycznej świata, przemiany systemowe w Europie, funkcjonowanie Unii Europejskiej, przyczyny i skutki terroryzmu, relacje między cywilizacją zachodnią i cywilizacją islamu.

Sugerowane tematy i przydział godzin w bloku:

1. Rola Unii Europejskiej dla współczesnej Europy. (1 godz.)
2. Przyczyny i skutki terroryzmu we współczesnym świecie. (2 godz.)
3. Relacje między cywilizacją zachodnią i cywilizacją islamu w XXI wieku. (2 godz.)

Opis działań

W tym bloku należy odnieść się do wiedzy, którą uczniowie nabyli podczas edukacji geograficznej w klasach I–III. Współpracujemy z nauczycielem historii. W klasie IV należy pracować z tekstem źródłowym, opracować do tekstu pytania lub zastosować metodę rankingu ważności. Pracujemy metodami mapowania pojęć, debaty za i przeciw. Uczniowie korzystają z systemu GIS, sprawnie posługują się informacjami z Internetu, pracują w grupach, dyskutują. Rozwiązują testy, przygotowując się do matury. Te umiejętności przydatne są w przyszłej pracy zawodowej.

Wymagania szczegółowe. Uczeń:

- przedstawia najnowsze zmiany na mapie politycznej świata oraz charakteryzuje główne problemy państw świata utworzonych w XXI w.;
- przedstawia i ocenia skutki (polityczne, społeczne i gospodarcze) przemian ustrojowych i gospodarczych w Europie i krajach byłego ZSRR po 1989 r.;
- dyskutuje na temat głównych problemów funkcjonowania Unii Europejskiej;
- charakteryzuje nowe wyzwanie dla świata, jakim jest terroryzm oraz podaje jego główne przyczyny oraz skutki społeczno-kulturowe, gospodarcze i polityczne ze szczególnym uwzględnieniem Europy;
- przedstawia cechy kulturowe cywilizacji zachodniej i cywilizacji islamu, dokonuje ich porównania oraz podaje czynniki kształtujące relacje między nimi.

V. Blok. Wybrane problemy społeczne współczesnego świata. (7 godz.)

Dział XXI 1–8 (korelacja z WOS)

Treści programowe: problemy demograficzne, skutki migracji, problemy uchodźstwa, handel ludźmi na świecie, niewolnictwo, wykorzystywanie pracy dzieci i pracowników w krajach o niskich kosztach pracy, bezrobocie, prześladowania religijne i nietolerancja.

Sugerowane tematy i przydział godzin w bloku:

1. Przyczyny i skutki problemów społecznych współczesnego świata. (4 godz.)
2. Uchodźstwo, migracja, prześladowania religijne na świecie. (2 godz.)
3. Problemy demograficzne w krajach o niskich kosztach pracy. (1 godz.)

Opis działań

W tym bloku należy odnieść się do wiedzy, którą uczniowie nabyli podczas edukacji geograficznej w klasach I–III. Należy podjąć współpracę z nauczycielem WOS. W klasie IV należy pracować z informacjami statystycznymi, nauczyć się je interpretować i stosować metodę rankingu ważności. Wskazana jest również praca metodami

mapowania pojęć, debaty za i przeciw i innymi. Uczniowie korzystają z systemu GIS, sprawnie posługują się informacjami z Internetu, pracują w grupach, dyskutują. Te umiejętności przydatne są w przyszłej pracy zawodowej

Wymagania szczegółowe. Uczeń:

- charakteryzuje problemy demograficzne w skali globalnej i krajowej (starzenie demograficzne, eksplozja ludnościowa, migracje, uchodźstwo), podając ich przyczyny oraz skutki;
- formułuje hipotezy dotyczące wpływu procesów starzenia się ludności na życie społeczne i gospodarkę, ze szczególnym uwzględnieniem Europy;
- wyróżnia problemy związane z migracjami (dobrowolnymi i przymusowymi) i uchodźstwem ludności w skali globalnej i krajowej;
- klasyfikuje migracje oraz charakteryzuje przebieg ważniejszych fal migracyjnych historycznych i współczesnych na świecie;
- przedstawia problem handlu ludźmi, niewolnictwa i wykorzystywania pracy dzieci na świecie jako przestępczy problem globalny i wyjaśnia negatywny wpływ tych zjawisk na rozwój społeczny i gospodarczy państw;
- analizuje przyczyny i skutki bezrobocia w regionach wysoko i słabo rozwiniętych ze szczególnym uwzględnieniem problemu bezrobocia wśród ludzi młodych;
- identyfikuje współczesne przykłady prześladowań na tle religijnym, w tym noszące znamiona ludobójstwa;
- uzasadnia potrzebę przeciwdziałania dyskryminacji rasowej, ksenofobii i innym formom nietolerancji na świecie oraz przedstawia przykłady wpływu wykluczania grup ludności na życie społeczne i gospodarcze państw.

VI Blok. Zróżnicowanie jakości życia człowieka. (6 godzin)

Dział XXII 1–8 (korelacja z biologią)

Treści programowe: potrzeby żywieniowe, zagrożenie życia, rozmieszczenie chorób, poczucie bezpieczeństwa, potrzeby edukacyjne w wybranych regionach i krajach świata.

Sugerowane tematy i przydział godzin w bloku:

- Ubóstwo jako zagrożenie życia w wybranych regionach świata. (2 godz.)
- Zapewnienie bezpieczeństwa dla mieszkańców regionów objętych chorobami. (2 godz.)
- Konieczność prowadzenia edukacji zdrowotnej na obszarach trzeciego świata. (2 godz.)

Opis działań

W tym bloku należy odnieść się do wiedzy, którą uczniowie nabyli podczas edukacji geograficznej w klasach I-III. Współpracujemy z nauczycielem biologii. W klasie IV należy pracować z tekstem źródłowym, opracować do tekstu pytania lub zastosować metodę rankingu ważności. Pracujemy metodami mapowania pojęć, debaty za i przeciw. Uczniowie korzystają z systemu GIS, sprawnie posługują się informacjami z Internetu, pracują w grupach, dyskutują. Te umiejętności przydatne są w przyszłej pracy zawodowej.

Wymagania szczegółowe. Uczeń:

- rozumie pojęcie jakości życia człowieka oraz formułuje hipotezy dotyczące przyczyn jego zróżnicowania na świecie;
- porównuje i wyjaśnia strukturę spożycia żywności w państwach wysoko i słabo rozwiniętych oraz omawia skutki głodu rzeczywistego i utajonego;
- analizuje poziom zaspokojenia potrzeb żywieniowych mieszkańców różnych regionów świata, formułuje i weryfikuje hipotezy dotyczące przyczyn tego zróżnicowania oraz podaje propozycje ograniczenia zjawiska głodu i niedożywienia na świecie;
- przedstawia różne przyczyny zagrożenia życia w wybranych regionach świata, w tym związane z rozprzestrzenianiem się chorób, niskim poziomem ochrony zdrowia i degradacją środowiska;
- identyfikuje prawidłowości w zakresie rozmieszczenia najbardziej rozpowszechnionych chorób na świecie;
- dokonuje oceny poczucia bezpieczeństwa mieszkańców w wybranych regionach świata na podstawie samodzielnie opracowanych kryteriów;
- dyskutuje na temat przyczyn i skutków zróżnicowania poziomu zaspokojenia potrzeb edukacyjnych w wybranych regionach świata;
- przedstawia konsekwencje zróżnicowania jakości życia człowieka w różnych regionach i krajach świata.

VII Blok. Problemy gospodarcze współczesnego świata. (5 godz.)

Dział XXIII 1–8 (korelacja z WOS, historią)

Treści programowe: dysproporcje w rozwoju krajów i ich skutki, wpływ korporacji transnarodowych na społeczeństwo i gospodarkę w skali lokalnej i regionalnej, problem zadłużenia krajów świata i obywateli.

Sugerowane tematy i przydział godzin w bloku:

1. Problemy gospodarcze współczesnego świata (w tym między innymi zadłużenie). (2 godz.)
2. Przyczyny dysproporcji w rozwoju i ich skutki na wybranych przykładach. (2 godz.)

3. Wpływ korporacji transnarodowych na społeczeństwo i rozwój gospodarczy świata. (1 godz.)

Wymagania szczegółowe. Uczeń:

- wskazuje na mapie świata najbiedniejsze i najbogatsze państwa oraz charakteryzuje ich główne problemy społeczno-gospodarcze;
- identyfikuje przyczyny przyrodnicze, historyczne, społeczne, gospodarcze i polityczne dysproporcji rozwoju regionów świata i państw oraz przedstawia skutki tych nierówności;
- podaje przykłady działań dążących do zmniejszania dysproporcji w rozwoju gospodarczym regionów i państw oraz dokonuje ich krytycznej oceny;
- ocenia wpływ korporacji transnarodowych na społeczeństwa, gospodarki i środowisko przyrodnicze państw i regionów świata;
- przedstawia problem zadłużenia krajów i obywateli na przykładach państw wysoko i słabo rozwiniętych;
- poddaje refleksji problem wpływu konsumpcjonizmu, pracoholizmu i presji gospodarczej związanej z maksymalizacją zysków na zdrowie i życie człowieka oraz jego więzi rodzinne.

Opis działań

Realizując treści zamieszczone w bloku VII należy zwrócić uwagę na zagadnienia polityczne, społeczne i gospodarcze współczesnego świata, które zostały zapisane w ujęciu problemowym. Realizacja tych treści wymaga dostrzegania powiązań w środowisku geograficznym, przeprowadzania analiz porównawczych, tworzenia propozycji działań i zajmowania stanowiska wobec trudnych problemów istniejących we współczesnym świecie, a także argumentowania i proponowania własnych rozwiązań problemów. Cały czas zwracamy uwagę na kształcenie umiejętności argumentacji i wielowątkowego spojrzenia na realizowane zagadnienia, które przygotowują ucznia do uczestnictwa w życiu społecznym. Realizując te treści nieuniknione jest odwoływanie się do aktualnych problemów na świecie (wykraczamy poza podstawę programową); wskazanie kierunków przemian, np. w sposobach gospodarowania czy zmian w środowisku geograficznym będących efektem działalności człowieka, zarówno tych pozytywnych, jak i negatywnych. Po realizacji tych treści uczeń potrafi wskazać współczesne trendy w rozwoju świata.

Ważne.

W blokach I–VII ujęto zagadnienia odnoszące się do różnicowania jakości życia i poziomu zaspokojenia potrzeb człowieka na świecie z punktu widzenia zarówno potrzeb biologicznych, zdrowotnych, a także społecznych i politycznych. Realizując treści zapisane w podstawie programowej planujemy samodzielną pracę ucznia. Daje to możliwość kształtowania umiejętności złożonych typu: posługiwanie

się wiedzą, dostrzeganie współzależności i prawidłowości, wyjaśnianie zjawisk i procesów oraz argumentowanie. Umiejętności pracy w grupie i indywidualne korzystanie z dostępnych źródeł informacji świadczą o osiągnięciu wszystkich kompetencji kluczowych. Nauczyciel po realizacji tych treści może być przekonany, że uczeń dostrzega problemy, wskazuje sposoby ich rozwiązania, argumentuje, a także odczytuje i interpretuje dane statystyczne, a więc uczeń jest przygotowany do rozwiązania zadań maturalnych z geografii. Proponujemy metody służące kształceniu samodzielności ucznia, np. Web Questu, projekty, dyskusje.

VIII. POLECANA LITERATURA

- Arends R. L., *Uczymy się nauczać*, WSiP, Warszawa 1998.
- Bratkowski A., *Elementy prakseologii, cybernetyki teorii informacji i teorii podejmowania decyzji*, PTE, Poznań 1974.
- Brudnik E., *Ja i mój uczeń pracujemy aktywnie. Przewodnik po metodach aktywizujących*, Kielce 2000.
- Dylak. S., *Konstruktywizm jako obiecująca perspektywa kształcenia nauczycieli*, www.cen.uni.wroc.pl/teksty/konstrukcja.pdf.
- Eby J. W., *Jak kształcić uzdolnienia dzieci i młodzieży*, WSiP, Warszawa 1998.
- Gołębiński B. D., *Uczenie metodą projektów*, WSiP SA, Warszawa 2002.
- Limont. W., *Uczeń zdolny. Jak go rozpoznać i jak z nim pracować*, GWP, Sopot 2005.
- Mikina A., Zając B., *Metoda projektów w gimnazjum poradnik dla nauczyciela i dyrektora gimnazjum*, ORE (2010–2012).
- Niemierko B., *Między oceną szkolną a dydaktyką*, WSiP, Warszawa 1991.
- Okoń W., *Wprowadzenie do dydaktyki ogólnej*, PWN, Warszawa 1987.
- Piaget J., *Studia psychologii dziecka*, PWN, Warszawa 1966.
- Piaget J., *Psychologia i epistemologia*, PWN, Warszawa 1977.
- Pyrdoł D., *Od scenariusza do oceniania – Jak organizować pracę w grupie zróżnicowanej*; w: *TRENDY Internetowe Czasopismo Edukacyjne*, nr 3/2011, ORE, Warszawa 2011.
- Strzemieczny J., *Jak zorganizować i prowadzić gimnazjalne projekty edukacyjne*.
- Sękowski A. E., *Psychologia zdolności. Współczesne kierunki badań*, PWN, Warszawa 2005.
- Szafraniec M., *Innowacyjne metody kształcenia*, RODN „WOM” w Katowicach, 2010.
- Szkurłat E., Głowacz A., Adamczewska M., Dzieciół-Kurczoba B., *Praca z uczniem uzdolnionym geograficznie. Poradnik dla nauczycieli*, ORE, Warszawa 2014.
- Wadsworth J. B., *Teoria Piageta. Poznawczy i emocjonalny rozwój dziecka*, WSiP, Warszawa 1998.
- *One są wśród nas*, MEN; www.cmppp.edu.pl.
- *GIS w szkole. Poradnik dla nauczycieli przedmiotów przyrodniczych*, Akademia EduGis. Centrum UNEP/GRID, Warszawa 2011.
- Geografia w gimnazjum. Zajęcia terenowe. Klasy I–III. Scenariusze, karty pracy.
- Geografia w szkole. Czasopismo dla nauczycieli; wybrane artykuły dotyczące m.in. metodyki pracy w terenie.

Blandyna Zajdler (mgr geografii). Ukończyła na Uniwersytecie Łódzkim kierunek Geografii na Wydziale Biologii i Nauk o Ziemi, nauczyciel dyplomowany. Pracowała w szkołach podstawowych, gimnazjum jak i liceum ogólnokształcącym w Łodzi. Byłam doradcą metodycznym geografii.

Aktualnie współpracuje z ORKE, jako trener kompetencji kluczowych oraz ośrodkami metodycznymi prowadząc warsztaty dla nauczycieli geografii i przyrody. Autorka podstawy programowej dla przyrody, programów do geografii jak i przyrody, podręczników i materiałów metodycznych dla nauczycieli przyrody i geografii